Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ,
КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 22 ЯНВАРЬ, 1991 ШУ. ★ № 9 (7955). ★ Мах 8 кеп.

СССР Лакхехьарча Совета Председатела Соцам

ПЕРСИДСКИ ЗАЛИВА ЗОНЕРЧА ТIЕМА А СОВЕТСКИ КУЛГАЛХОША ЧАКХДОАХАЧА ГIУЛАКХИЙ А ХЬАКЪЕХЬА

Персидски залива зонерча хьалах лаьца СССР кхыча мехкащцарча гIулакхий министра А. А. Бессмертныха баьча хсамага ладийгIачули из бийцачули тIехьагIа, цу регионера кризисни хьал трагически оагIорахьа леста хилар, мадарра, аьлча, шерра баржача тIемага доалаш латташ хилар чIоагIа хала а хеташ, СССР Лакхехьарча Совета Президиумо **соцам бу:**

1. Персидски залива районерча тIемах лаьца СССР Президента М. С. Горбачева яь заявлении цунца дувзаденна советски кулгалхоша чакхдоаха гIулакхаши хьаллаца.

2. Персидски заливерча довна даькъе Советски Союзо лаьца политически никъ леррагIа дIахо а хьош. Советски правительство цига латта событеш дегIаахара хьакъехьа СССР Лакхехьарча Советага хадданза хоам банза баргбоацаш лархIа. Дош дувцача хана СССР халкъа депутаташа енна предложенеши замечанеши СССР Министрий кабинетага дIаяхьийта.

3. Цу дешах йола информаци вIашагIъетталгеи СССР халкъа депутаташна из дIакхухьийталгеи дунен халкъашта юкъерча гIулакхашта йолча СССР Лакхехьарча Совета Комитета тIадилла.

Тайп-тайпарча депутатски группашта а объединенешта а хьалхара болча СССР халкъа депутатий цIерагIа СССР Лакхехьарча Совета Президиум дерригача мехкий парламентарешка кхайк цар шоай влиянехи таронехи тIом сов сиха соцабар духьа пайда эцара уж тIахьехаш.

СССР Лакхехьарча Совета Президиум ВIашагIкхийттача Къамий Организацега, ООН генеральни секретарага кхайк Персидски залива районера тIема кризис къоастаяра, из дIахо дегIа ца яйтара инициатива юхаоттаяра уж тIахьехаш

СССР Лакхехьарча Совета Председатель
А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль
1991 ш., 17 январь.

СССР Лакхехьарча Совета Президиума Соцам

СССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СЕССИ ГУЛЪЯРА ХЬАКЪЕХЬА

Советски Социалистически Республикай Союза пхелагIа сесси 1991 шера 18 феврале городе Москве гулъе.

СССР Лакхехьарча Совета Председатель А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль.
1991 ш. 18 январь.

ЧIoагIа хоаттапи дика дIаэцаши я республикерча торговле, халкъа богхама кхыча организацеша «Дружба» яхача Грозненски картонажни фабрика арахеца коробкаш, тайп-тайпара удостовереннеш, бланкаш, кхыяраш. Соахкарчул а дикагIа производственни хьокхамаш доахаш дIадоладаьд ер керда шу.

Беркате чакхдаьккхар дIадаха шу а фабрика коллективо. Паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул тIех цо арахийцар 118 эзар сом мах бола товарни продукции 337 эзар сома маьха халкъа эша товараши. Ший потребителашта тайп-тайпара продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдир цо.

Уж толамаш доахача хьинаре къахьегаш я вязальщица Идразова Лариса. Овсаре къахьегарал совгIа цо хьаеш мел йола продукци дикен тIехдикен хул. Юкъарча балха тIа а хьинаре дакъа лоац Ларисас. Из я фабрика профкома член, комсомольски организаце секретарь. Уж декхараш массаза а цIена кхоачашду цо.

Фабрике дикагIйола ОТК контролер лоархIаш я Косумова Лариса. Брак йолаш продукци цо чакхъялийта цхьа моттиг нийслац. Коммуниста хьинаре дакъа лоац юкъарча балха тIа а. Профкома члена декхараш дизза кхоачашду цо.

Фабрикерча вязальщицашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг дIа ца хецаш хьайоагIарех я Исаева ТIаус. Цхьаккха смена дIаяхийтац цо ший норма 110—120 процент кхоачаш ца еш.

СУРТАШ ТIА: 1. Вязальщица Л. Идразова, ОТК контролер Л. Косумова; 2. Вязальщица ТI. Исаева.

И. ПЛИЕВА сурташ.

РОССИ: ПАРЛАМЕНТА ПОЗИЦИ

Хьалхагlа оттаяь хиннача ханал кIира хьалхагIа 21 январе дIайолаеннай РСФСР Лакхехьарча Совета кхоалагIа сесси. Пиллача ханал хьалхагIа из гулъяра бахьан хиннад заседани хьаеллаш Б. Н. Ельцина хоам мабарра, мехкареи дунен тIареи хьал чоалхане оттар а хIаьта иштта союзни сесси чакхйоалаш Iаьдала доал деча этта кхераме хьал а.

Республика Лакхехьарча Совета Президиумо ден повесткана юкъедахьа могадир мехкареи дунен тIареи хьал дувцилга, хIаьта иштта паччахьалкхен Iаьдала органаш эргаяхареи РСФСР Президента пост юкъейоалаяреи, экономически реформа, рынкага довлача хана социально дегIаахареи граждананашта социальни гIо дареи, Российски юрт юха дийнъяра а агропромышленни комплекс дегIайоалаяра а программа кхоачашъяра, правови реформа дешаех йола 40 совгIа законопроекташи соцамаши.

Заседани дIайола лу ш РСФСР халкъа депутаташа цхьан минота йист ца хулаш Iерца сийдеш дагалаьцар Литвеи Латвеи мел боабаьраш.

Ден повесткаx лаьца дискусси йолча хана депутаташа керттерча даькъе уйла тIаяхийтар мехкара политически хьал дувцанза дарг ца хилара.

Могаяь ден повестка чIоагIа яь, сесси раьза хилар — юххьанца хIаьта а — Лакхехьарча Совета пленарни заседанеш кIиранна шин дийнахьа хургйолаш болх бара порядкана. Кхо ди хьожаду палаташка, комитеташка, комиссешка беча балха, хIаьта шоатта деноша депутаташта профессиональни дешар хьеха лаьрхIад.

Къамаьл де дош лу Б. Н. Ельцина. Прибалтикера хьал кхохкадалар ше дувцаш цо аьлар, къонача демократей, прибалтийски республикай парламентий цхьадола гIалаташ тоаду аьнна а хетийташ, къаьстта а кIал баьхачарех боацача наьха хьакъехьа, мадарра аьлча, мехка конституционни органаш дIаяха а цар когаметта спасене комитеташ вIашагIъехка а болабеннаб.

Россе, ерригаш хIана яц аьнна йолча республикаша а санна, юххьанца денз дерригача боарамашка дIаьхад проблемаш алхха политически наькъашца къестае еза. Федераце Совета теркам, белггала аьлча, тIабахийтар РСФСР территоре тIара тIахьийха эскаре гIулакх деш болча нахах дунен халкъашта юкъера довнаш къестадара, маьрша бахача наха духьала пайда эца йиш ца хилара. Литве хиннар — из да кхетам чура валар хинна ца Iеш, республикай кулгалхошта хетачун хам ца бар а.

РСФСР кулгалхоша лаьца никъ кхытайпа ба, цунна ларде — вIаши юкъера тешам, чIоагIача юридически кIийлен тIа цIенача дог-уйланца вIаши дагадувлар, хаьдда декхараш вIаши тIаийдар. Республикашца договораш даро таро хьаелл хьал хувцара. Керттердар дIайолаенна бакъахьара процесс юкъагIа ца йитар.

ХIанз эттача хьалах шийна хета цхьадола хIамаш белгалдаьхар Б. Н. Ельцина. Цо, белггала аьлча, хьакхайкадир, союзни кулгалхой политически наькъа тIара лостам юстара боалаш латталга. Цхьан ханна этта лаьттача шин варианта юкъера къаьнарча политически система гадаккхара, экономикера, унитарни Союза керттера дакъа цунга дитара тIаберзабаь никъ хержаб. Кризисаца бакъде гIерт чрезвычайни гIулакхаш чакхдаханза дагрдоацилга. МалагIаш да уж?

Цхьабакъда, тоталитарни модель кердача хьалашка хьежжа кердаяккха гIортар республикай оагIонгахьара цIенхашттарча духьаленна тIаIоттаденнад. Цудухьа мамогга чIоагIданза даргдац къамашта юкъера гIулакхаш, вай политика координаци. Российски Федерацена чухьара хьал тешшамеча боарам тIа лоаттаде деза.

ХIанзарча сессе къаьстта лостам а хинна дIаоттаргда, центрецарча гIулакхашка диллача, нийса политически никъ лоацилга. Дешаца а гIулакхаца а дIатешабе беза союзни кулгалхой, тахан мохк цхьан мугIаре кхы хьалбе а зIанарца из бехна а йиш йоацилгах. Демократена бола тешам а хинна дIаотта еза Росси.

Вай, аьлар ший къамаьл чакхдоалаш РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела, кийча да дерригача дешашта союзни кулгалхошца болх бе. Цхьабакъда, реакце оагIорахьа баьккхача хIара гIана, хьалхагIа яьча ваIадаш тIара хIара юхаластара лира критика е еза вай оагIонгахьара, гучахьа дIакхайкаде деза уж хIамаш. Реакцегахьа болабаь лостам хIанз укх сахьате юхабаккха йиш йоацаш бац. Стратегически политически гIалат тоаде йиш йолаш а тоаде дезаш а да.

(ТАСС).

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Соцам

РСФСР ПЕНСИОННИ ФОНДА ПРАВЛЕНЕ ПРЕДСЕДАТЕЛАХИ ЦУ ФОНДА ХАННА ЙОЛЧА ПРАВЛЕНЕ СОСТАВАХИ

РСФСР пенсионни фонд вIашагIйоллара хьакъехьа РСФСР Лакхехьарча Советo 1990 шера 22 декабре баь соцам теркаме а нийца, РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо **соцам бу:**

н. А. В. Куртин РСФСР пенсионни фонда правлене председателалла а нн. Ю. С. Ивакин — правлене председатела хьалхара заместитель, И. Н. Лазарев — РСФСР финансай министр, Г. Г. Матюхин — РСФСР Центральни банка правлене председатель, С. С. Ивченков — РСФСР социальни Iалашон министра хьалхара заместитель, Р. А. Баткаев — РСФСР къахьегама министра хьалхара заместитель цу фонда ханна йолча правлене членалла а чIоагIбе.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель
Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.
1991 шера, 15 январь.

БIаьстан кийчо еш

УЙЛА ХIАНЗЗЕ А Ю

Дика чакхдаьккхар дIадаха шу Сунженски района XIX партсъезда цIерагIча колхоза кхаш леладераша. Масала, ка бола ялат хIара гектара тIара планал 3,6 центнер дукхагIа чуийцар, хIаьта хьажкIаш — 8,2 центнер. Иштта дика хьувкъайир кхыйола культураш а.

— Соахка карагIдаьнначох кхоачам бе дага бац тха кхаш леладераш. Берригаш а арендни подрядагIа къахьегаш ба уж. ХьатIадоагIа рузкъа хIанз шоаш хьадаьчох тийша хургдолга хов массанена а, — йоах колхоза председатела Бачманов Александр Николаевича. — Цудухьа цар лаьрхIад шоаш кхееча культурай хьувкъам укх шера соахкарчул, кIезигагIа дале, 40—50 процент дукхагIа хилийта.

Дагалаьцар кхоачашдарама хулла тешамегIа лард йолла гIерт уж. Масала, укх шера дIадувргдола дерригa — 4,5 эзар гектар лаьтта соахка зяба аьхар, органически удобренешца хьаьндир.

Хургбола хьувкъам, бIаьсти кхашкара балхаш агротехнически толашагIйолча хана чакхдахарах тийша хургболга а ховш, берригa шоай теркам тIабахийтаб хIанз, техника ма могга тешамегIа тоаяра, кийчъяра.

ТIехьаювзаш йола инвентарь бригадашка тоаю, хIаьта комбайнаш, турктораш — механически мастерске.

Делкъа ха яр тхо цига кхаьчача хана. Мастерске керттерча цехе дIачудаьлча, дIаяхача гурахьен укх Iайи малагIа техника тоае еза хьахьоклаш йола план-графикбIаргаляйра тхона. Цунга хьежжа бIаьстан кхашкара балхаш дIадоладалехьа 53 трактор я цу мастерске меттаоттае езаш.

Кхоачамболлаш дика вIаштIехьдаьхад цига къахьегача наьха балха, быта хьалаш а. Цкъа дIаоттаяь цхьатарра итт трактор тове йиш йолаш я керттера цех. Тайп-тайпара чоалхане йоаца оатхалаш хьае йиш йола токарни, слесарни станокаш латт цехашка. ИIайха я ерригача помещенешка.

Делкъийга баа бIайха кхача ба мастерскена юххерча столове, хIаьта болх чакхбаьлча лувча душ я.

Слесарни цехе вар мехмастерске заведующи Зубов Михаил Стефанович. Тха хаттарашта жоп луш цо аьлар:

— Техника узловой хьисапе тоаю оаха. Кхыча тайпара аьлча, хIара оатхал, узел къаьст-къаьста тоа а йийя вIашагIйол трактор, комбайн. Цу тайпара болх баро вIаштIехьдоалийт техника сиха, тешаме меттаоттае. Болх сихагIа дIабахьара кхы а цхьа дика хIама юкъедоаладаьд мастерске. Ремонт е езаш бригадо хьа мел йоалаю техника, из ерригa тоаялцца эшар хьатIакхухьаш, балха тIа новкъостал деш, механизаторашца нийсса мастерске къахьег хIанз хIара бригада механико. АрендагIа къахьега даьлча, тоаьяча техникаx хIара бригада коллективо тхона дала дезаш да ахча. ХIаьта, масала, трактор меттаоттаеча хана бригада викалаша дакъа лоацаш хилча, цунгара доагIа ахча кIезигагIа хул. Цудухьа, иштта болх вIаштIехьбаккхар шинна оагIонна пайдане да. Цхьаккха трактор араялац мастерскера тоаьячул тIехьагIа, цун мел дика гIулакх даьд колхоза керттера инженер Мосивитин Дмитрий Викторович, юртбоахама машинашта вола механик Грязнов Олег Александрович, трактор йолча бригада механик ца хьожаш. Цудухьа болх тешаме бе гIерт тха коллектив.

Бакъдар аьлча, царна из карагI а доал. Цунна тешал ду соахка йигьлагIча кварталеи ер шу доладелча дензи тоаьяча 39 тракторо, комиссе членаша кулгаш а яздеш, оттаьяча акташа.

Тамаш е езаш хIама а дац из. Мастерске къахьегачарех хIаравар шийн балха говзанча ва. ХIаьта къаьстта доаккхал деш дувц Зубова мастерске токарех Меденников Георгехи Морозов Дмитрехи, слесарь-мотористах Подпорин Викторах, газоэлектросварщиках Лумбин Викторах, слесарах Крюков Александрах.

— Уж бецаре тха йиш а яцар, — йоах цо. — Турктораш, тIехьаювзаш йола инвентарь тоаеча дIатIаувттаеча оатхалех, кIезигагIа яле, 30 процент цар шоаш хьаю. Цул совгIа, балха норма 140—150 процент кхоачаш ца еш ди а дIадахийтац цар. Цудухьа, нормагIа доагIа 24 ди долаш, цхьа трактор тоаеш эггара дукхагIа 16—18 ди мара дIадаккхац тха коллективо.

— Болх лерттIа дIабахьара новкъарле еш цхьаккха хIама дац-кх шун, аьнна, оаха шийга аьлча, цо дийцар:

— Тхоай бала оаха Iокодабича-м, тхох къахийтта цхьавар велха а мегар. Леткъарах гIулакх хургдола зама яц хIанз эттар. Шийна эшар, пайда лургбар лехаш, производствана юкъекхувлаш къахьегаш хила веза хIараввар, хьалха санна паччахьалкхенгара сагIа а ца дехаш, наьха хьакъ даа а ца гIерташ, «воте» новкъостал дергхиларга са а ца тувсаш. Иштта волчоа мара рузкъа хьатIа а доагIаргдац, хIанз хьахулаш доагIача кердача хьалашка.

ТIехьаювзаш йола инвентарь хIара бригадо ше тоаю. Колхозе яьржача яхье котало а йоаккхаш, ший мел яр кийчон мугIаре дIаоттаьй хIанзле Балакирев Иван Федоровича кулгалдечо. Яхьа хьалашка хьежжа, из толам баккхарах 500 сом преми лургйолаш я цун коллектива. БелгалданкIа доагIа, юртбоахама культураш ма хулла дикагIа хьувкъаяра соахка яьржа хиннача яхье а цу бригадо котало яьккха хинналга. Масала, кIаи мукхи хIара гектара тIара 32 центнер чуийцар, план 23 центнер йолаш, хIаьта горох лийрхIачул йиъ центнер, кен — нийс центнер, генараш — ялх центнер дукхагIа.

Колхозе вIашагIъехкача агрономически, механизаторий курсашка шоай говзал лакхъеш ба хIанз кхаш леладераш. Механизаторий курсашка дешаш ялхайтта зIамсаг а ва. Март бетта, экзаменаш дIаенначул тIехьагIа, турктораш тIа ховшаргба уж.

Иштта шоай ерригa тароваш оарцагIъяха кийчлуш ба цу боахама къахьегамхой.

М. ХАМАТХАНОВ.

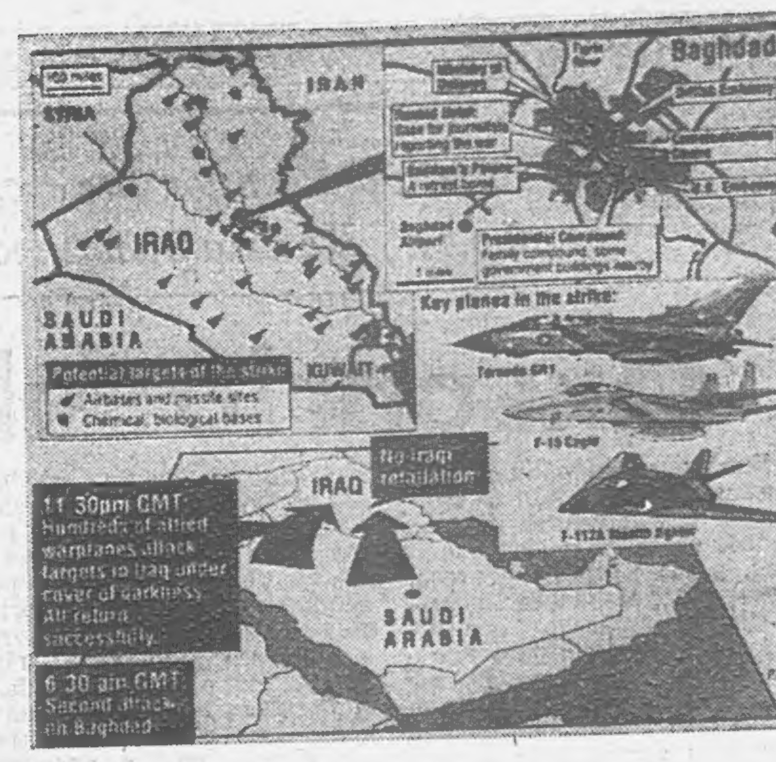

Антиираксни коалице дукхача къамий низаша Ирака стратегически объекташта юххьанца бомбаш чуйийтта картеи Багдада картеи (аьтта оагIорахьа саьнгга).

АП—ТАСС телефото.

Ирак: тIемах дола хоамаш

ГЕРЗ ЧУДИЙТТАД ИЗРАИЛА

ПIаьраска дийнахьа Ирако ракеташ чуйийттай Израила... Израильски территоре тIа, белггала аьлча, Тель-Авивеи Хайфаи нах бахача кварталашка бархI ракет иккхай. Израильски эскара официальни викало баьча хоамагIа, массаза'ръяраш санна йола ракеташ хиннай уж, лелха пхорч чу а доахкаш. Израила духьала химически герз чутехадац. Боабаь нах бац, 12 сага човнаш яьй. Городашка баха массехк итташ нах больницашка бихьаб, хIана аьлча, цар химически кхерамах бола хоам хиларга ца а хьежаш, атропина маьхий дийттад шоашта.

Израила эггара хьалхара ракеташ чуеттача хана граждански наха юкъе зулам хиннараш кIезига хилар, аьнад Шомирона, баха нах тIемагахьарча зулама духьала тIехдика кийчбар а из дов чудергдолга ховш хиннача граждански оборона службашеи эскарои аьттув бола гIулакхаш чакхдахар а бахьан долаш да.

НАГАХЬА САННА ДОВНА ДУХЬАЛА ДОВ ЮХАДИЧА?

Пентагона викало аьначох теша а тийша Эн-би-си яхача американски телекомпане хоам бу, Ирако ший территорена дов чударах дов юха де кийчлуш я Израиль, яхаш. Викала хетачох, хьакхайкаду Эн-би-си, юха деш дола дов Багдада ракеташ чуеттарца хургда. «Израилага я 700 милагара 1100 милага кхаччалца гаьна йола хIамаш хIалакъюлургйола ракеташ, хIаьта самолеташ довна йохийтарг а яц», — аьлар США тIема ведомства викало.

Администраци наьха санна кхераш я, Израило шийггара дов юхадухьал дича, Персидски залива районе тIема гIулакхаш хувца а денна, цунах Iарбий-израильски тIом болабалар а тIаккха антииракски коалице цхьоагIо йохар а. Цунца дувзаденна США госсекретарь Джеймс Бейкер, Вашингтонерча израильски посолаца телефона чу гIолла къамаьл деш, тешам бехa хьежар Израило Ирака духьала юха дов дара бокъо США-га ютаргхиларах.

ТАНКОВИИ ПЕХОТНИИ ПОЗИЦЕШТА БОМБАШ ЕТТАР

США ВВС В-52 яхача стратегически бомбардировщикашеи хIаьта иштта «Ягуар» яхача французски самолеташеи 18 январе Iуйрийна бомбаш чуетта йолайир Кувейтерча иракски эскара позицешта, пехотнии танковни подразделенешта, яхаш хоам бу МЕНА агентства. Цу цхьан ханна дукхача къамий низашцара доакъош дIахо долх иракски бIуца оагIув болча доазон дIоаххала позицеш а лувцаш.

ХИННАЧА ЗЕНЕХ ДОЛА ХОАМАШ

Пентагона викало хьакхайкадаьчогIа, Ирака духьала латтача дукхача къамий низашта пIаьраска дийнахьа Iуйрийна лаьрхIача укх тайпара зенаш хиннад:

США ВВС-а — кхо самолет. Экипажий пхи член вийнарг лоархIаш ва. Великобритане ВВС-а — ши самолети экипажий виъ члени. Итале ВВС-а — цхьа самолет. Экккхаяь дIаяхийтача Кувейта правительства ВВС-а юкъера цхьа самолет чуяйтай.

Дерригa зенаш цхьана лаьрхIача — 7 самолети 11 саги.

Иракски тIема викало 18 январе хьакхайкадаьд, бийсаннеи Iуйраннеи противника пхи самолет чуяйтай иракски ПВО герзаша, хIаьта тIом болабелча денз хIалакъяь самолеташ ерригаш а 65 я, аьнна. Ший эскараи Ирака граждански нахаи хиннача зуламех хоам бац.

ДОАЗУВ ХОАДАДАЬ ДЕХЬА ЯЬННАЙ

Египта оборона министерства викало 18 январе официально харц бир 50 иракски танк доазол дехьа а яьннай, Саудовски Араверча египетски тIема контингента дIакара а яхай, аьнна, баь хинна хоам.

НАХ ЦА БОАБЕШ ХИЛАЦ ТIОМ

Ирака духьала «саг ца вуйташ тIом бе» лаьрхIа США сценари юкъагIйисай. Из хьакхайкадир «Вестфелише рундшау» яхача газета тIа кепатеха интервью еннача, дунен халкъашта юкъерча кхерамзлен проблемашта волча цIихезача политикои экспертои Альфред Мехтерсхаймера. Цунна хетачох, Ирака президент Саддам Хусейн юха валлане а ваьннавац, цудухьа Персидски Заливера дов бIаьхача тIемага дала мегаш а химически герз детташ тIом хила тарлуш а да.

А. Мехтерсхаймера шийшеко йийцар, тIом сихха чакхбаргба, яхаш, американски тIемахоша дийцачунца дувзаденна. Цо хоам бир, Ирака тIемеи экономически потенциал, бомбардировщикаша цунна зе даьдале а, тоъал йоккха хиларах. Кхыметтел Ирако ше тIом соцабой а, кхыча кепара а бийрза дIахо гIоргба из, кхы вIалла хIама деце, дерригача дунен тIа террористически акцеш лелаярца а.

Эксперто яхачох, хIанз цхьаккха а нийса а йолаш план яц цу регионе машар юхаоттабара. ТIем тIа Ирак ийшачул тIехьагIа Гаргарча Малхбоалера проблемаш йIаьххача хана политически къоастаяра хьакъехьа ше уйла еш, А. Мехтерсхаймера дукха догдоахийла йоацаш лаьрхIар цу регионера хьал лертIа даккхара гIулакх. Цо аьлар, нагахьа санна С. Хусейн политически аренера дIавоале а, «Iаьдал карадерзадара уйлаш» хьоврргья укхаза, хIаьта цу хьалах шийна болча аьттонна пайда эца Иран а хьожаргья.

ХIаьта низаш — кIезига дац.

(ТАСС-о даьча хоамегIа).

Нохч-ГIалгIай Республика суверенитетах йола Деклараци ювцаш

Цхьоагlo чlоагlъе

Боккхача лоархIаме хувцамаш да перестройка тIехьарча шерашка вай ерригача общества вахарца хиннараш, дIахо хулаш латтараш. Укхаза керттерчарех лархIа дезаш да ерригача общества, хIара сага вахарца демократе йоагIаш йола моттиг дIалаьца хилар, дерригача адамашка Советски Iаьдала шерашка эггара хьалха духовни паргIато кхаьча хилар. Цунах хьахинна да хIара саг ший лоIамах ваха йиш йолаш хилар, шийна ловш дар хьаде а, ший хьашт дар дIадеха а цун бокъо хилар.

МоллагIча цивилизаци йолча, кортамукъача обществе мара хулаш йоаца а, хила йиш йоаца а бокъонаш я перестройка хIара советски сага вахаре еннараш. Вай адамаша дика кхетаду цу бокъоний маьхала хилар, ца кхетаде йиш а яцар, ховш ма дий сталински режима хана, застойни шерашка цхьаккха советски саг ший кхоаненах тешаш ваха йиш йоацаш хинналга. Мишта хулар цун из йиш дерригача советски адамех хIара ялхлагIа вола саг цхьаккха бехк боацаш лагерашка, е набахтенашка ха токхаш хинна хилча.

Вай обществе перестройка даь хувцамаш духовни вахарца дувзаденна Iац, уж шерра юкъе дена а, доагIаш а да экономически вахара, вай ерригача общества лоаттама. Из деррига бакъду вай мехкарча хIара республикага суверенни пачхьалкхе хила бокъо кхаьча хиларо, республикашта юкъе керда Союзни договор чIоагIдара сихха кийчо еш хиларо. Из боккхача лоархIаме хIама да, хIана аьлча, хIара республикага ший экономически ресурсашта доал дара бокъо кхаьча ца Iеш, цо таро хулийтаргья къаман культура, искусства эзараш шерашка денз хьайоагIача ший ларда тIа лоаттае а, хадданза дегIайоалае а. Укхаза эггара лоархIамера гIулакх хиларах тарра белгалдаккханза далац хIара республика ший суверенитетах йола деклараци кхайкаяро моллагIча а республике дахача тайп-тайпарча къамашта юкъера цхьоагIо цхьаккха тайпара лаьгIъяларга кхоачаерг ца хилар. Цул совгIа, хадданза, денгара денга чIоагIъяла езаш я из цхьоагIо, дегIааха дезаш да къамашта юкъера вошал, доттагIал.

Из бакъдеш дола масал доаладара белгалдаьккхача кхоачам ба Российски Федераце, вешта аьлча Россия, бIаьшерашка итташ долча къамех дола адамаш барта, цхьоагIонца дахаш хилар, царна юкъера цхьоагIо вIалла лаьгIлуш ца хилар. Иштта, Россе дахаш да нохчий, гIалгIай, гIаьзалой, башкирий, черсий, балкхарой, ДаьгIастен халкъий, хIирий, кхы дуккха халкъаш. Историе бакъдеш да цу халкъий вахар а уж дахаш долча хьахинна а, дегIадоагIаш а хилар, массаза а цар цхьоагIон лард чIоагIа хинна хилар.

Тайп-тайпара долча халкъашта юкъера барт-цхьоагIо белгалъяккхара масал доаладеш хилча гаьна ваха везац, кхоачам ба Нохч-ГIалгIайчен къахьегама наха юкъера барт, цхьоагIо белгалъяьккхача. Ховш ма хиллара итташ долча къамий викалаш ба вай республике бахаш. Укхаза бах эрсий, украинцаш, эрмалой, лоаман жуггий, гIумкий, аварцаш, лакцаш, черсий, хIирий, кхы дуккхача къамех бола нах. Нохчийчен а, ГIалгIайчен а историеца дIададахача бIаьшерашка моттиг хинняц республике дахача къамашта юкъе бохам отташ, цатоам хулаш. Цо кхы цIаькха а бакъду моллагIча къамах уж дале а наха юкъерча цхьоагIон лард чIоагIа хилар, уж барта бахаргболаш хилар.

Ховш ма хиллара Нохч-ГIалгIайчен Лакхехьарча Совето тIайийцай Нохч-ГIалгIай Республика пачхьалкхен суверенитет. Нохчий а гIалгIай а шоай мехка доал де этта хилар бакъдеш а чIоагIдеш а дола гIулакх лархIа дезаш да из Деклараци тIаийца хилар. Нохч-ГIалгIайчен автономни республиках ший лоIамах йола; ший тайпара пачхьалкхе хинна хилар бакъду Деклараце. Цо таро хулийтаргья цхьаккха духьале, цхьаккха новкъарле йоацаш халкъа экономика, культура, искусство дегIайоалае. Вешта аьлча, керда хьахинна нохчийи гIалгIайи пачхьалкхе ше доал деш хургья республика доазон тIарча ерригача ресурсашта, ше йоакхо ергья ший экономика а, культура а хадданза дегIаахара гIулакха. Из дац Нохч-ГIалгIайчен керда хьахинна пачхьалкхе советски кхыча республикашца, е ерригача Союзаца хаьда хургья яхилга. Цхьаккха шеко йоацаш да Нохч-ГIалгIайче Российски Федерацена а, ерригача Советски Союза а чуйоагIаш хургхилар! Бакъда, мехка ерригача материальни ресурсашта доал делга, къаман экономика а, культура а дегIайоалаяра йоакхо елга Нохч-ГIалгIайчен пачхьалкхен ший кара хургда.

Укхаза доккха маIан долаш хилара тарра белгалдаккха дезаш да республика доазон тIа бахаш бола тайп-тайпарча къамех бола нах цхьатарра бокъо йолаш дахаргхилар суверенитетах йолча Деклараце тIа хоадам боллаш хьакхайкадаь хилар. Вай лакхе белгал ма даккхара итташ долча къамех бола нах бах Нохч-ГIалгIайче. Хьакхайкаьча, суверенитетах йолча Деклараце царна цхьатарра бокъо луш хиларо бакъду моллагIча къамах уж дале а къахьегама адамашта юкъера цхьоагIо хадданза чIоагIлургхилар, вошало, доттагIало уж цхьан барта бахийтаргхилар. Из да тахан керттера лархIа дезар.

Перестройка тахан вай общества вахара юкъе дуккха а сийрда, прогрессивни хувцамаш денадале а, кхы а кIезига дац сталински режимо вахара юкъедена а, тахан а шоай лар хоадаянза а дола зуламаш. Вай дувцараш сталински режимо мехках а доахаш цхьаккха бехк бахьан доацаш Iохкахьийтача итташ долча советски халкъий вахарца дувзаденна дола гIулакхаш да. Исторически маIан долаш из документ хилара тарра тIанийцар ерригача советски обществе дIадахача шера 14 ноябре СССР Лакхехьарча Совето итташ советски халкъаш Сталино а, цун гIозаро а даьхачара доха а деш Iохкахьийта хилар харцдеш тIаийца хинна Деклараци. Хеталора, из Деклараци тIанийцачул тIехьагIа деррига ший метта оттаргда, е еззаш йола нийсхо яь хургья аьнна. Бакъда, из иштта хиланзар, хIанз а дукха да бокъонаш телхаяь хинна бIарчча къамаш, итташ шерашка догдоахаш хиннар советски Iаьдала органашка кхоачашдинза диса. Вай дувцар дац миллионаш долча адамашта дахачара доха а деш Iохкахьийтарца хинна материальни зе юхаметтоттаделга, е цу тайпара кIезига маIан долаш хеталургдола гIулакхаш. Вай дувцараш халкъий истореца, цар хинначунца, е хургдолчунца дувзаденна дола боккхача маIанера гIулакхаш да.

Ховш ма хиллара сталински режимо дахарах доха а деш мехках дахара доакъазал шоашка кхаьчачарех да нохчийи гIалгIайи къамаш а. Сталински режима лар хьаьдачул тIехьагIа КПСС XX-ча съезда соцамашца бокъо кхаьчар цу шинна къаманга шоаш а, эзараш шерашка шоай даьй а баьхача мехкашка юха цIадахка, шоай хинна автономи юха оттае. Хеталора тIаэттача хоарцон лар хадаргья, бакъдолчо ший моттиг дIалоацаргья аьнна. Бакъда, из иштта хиланзар, хоарцон лар хоадам боллаш хоадаелга хиланзар. Вай дувцар да ГIалгIайчен лоархIам боллаш дола дакъа хьа а ца луш харцонца Къулбаседа-ХIирийчен доазонца диса хилар. Къайле йолаш дац из харцо итташ шерашка Нохч-ГIалгIайчен къахьегамхой дегашка Iоткъам беш хилар. Ца бе йиш яц цо Iоткъам, ховш ма дий гIалгIай дай укхаза баьхалга, цар эзар шерашкара истори хIанз а Къулбаседа-ХIирийчено доал деш йолча Пригородни района, Малгобекски района дакъа, Владикавказ гIалий тIарча моттигашца дувзаденна хилар, цу моттигашкара гIалгIай кашамаш шоаш хиннача долаш хилар.

Цхьа шу, итт шу хинна Iац гIалгIаша шоай лаьтта, шоай даьй, цар даьй дIабехка боахка лаьтташ хьадеха. Из дика ховш да СССР Лакхехьарча Советагара денз Iаьдала эггара лохехьарча органашка кхаччалца, бакъда, цун хоадам белга гуш дац тахан а. Застойни шерашка Iаьдала органаша из харцо дIайоаккхалга теркал деш дацар. кхыметтел националисташ ба яхаш доаца бехкаш дехкар шоай лаьтташ хьадехаш хиннача дукхача ГIалгIайчен викалашта. Газдиев Ахьмад, Плиев Султан, Кортоев Джабраьил, иштта кхы дуккха а гIалгIай къаьна коммунисташ партера дIабоахаш, кхыметтел набахтенашка бехкаш моттигаш нийсъенналга ховш да застойни шерашка Къулбаседа-ХIирийченна чудаха шоай даьй лаьтта хьадехарах бехке беш. Из деррига вай укхаза юха а, юха а дувцаш хилара бахьан да сталиноко-бериевски режима хана а, застойни шерашка а къаьст-къаьстача адамий а, бIарччача халкъий а вахара бокъонаш телхаелга боарам а хинна хьадена хилар белгалдаккхар духьа. Бакъда, цхьаькха да тамаш яйташ. Из да сага кхетамаца тарлуш доацар.

Ховш ма хиллара бIаьш шераш да гIалгIай а хIирий а вIаший уллув бахаш хьабоагIа. Атта дар а, хала дар а юкъара долаш бахаш хьабаьхкаб къахьегама гIалгIай а хIирий а. КIезга яц царна юкъе дуккха хана денз нийслуш хьайоагIа гаргалонаш, из хьахинна я хIирий мехкарий гIалгIашка ахарца, гIалгIай мехкарий хIирашка ахарца. Цудухьа хеталора царна юкъе цатоам хила, бохам отта цхьаккха бахьан нийслургдац аьнна. КIезига дац нохчех а гIалгIаех а дола халкъаш шоаш цхьаккха бокъо а йоацаш Iобахьийта Казахстане, Киргизе болча шерашка цига вахаш, е вена хIире нийсвелча кхоачара гаргало йола саг санна из тIаэцаш хинна хилар.

Кхыча тайпара сурт да тахан вайна духьал эттар. Эзараш шерашка гIалгIай бахаш хинна, цар ворхIе даьй ханара денз байна нах боахка лаьтта ше долчарга кхоачийталга тахан гарга дита тугаш бац хIирийчен Iаьдала керте латтараш экстремистски группаш. Цар ца кхетадеш дац шоаш харц хилар, геттара дика кхетаду цар из а, дале а харцо ювцарца, доацараш дагалувцарца, оалаш ма хиллара, наьха дакъа долча лаьттана, мехка доал де гIерт уж. Кхетадеш да, цхьа чаккхе йоацаш харцо йIаьхъяла йиш йоацилга царна ца ха йиш йоацалга, дале а шоашта могар ду цар гIалгIай мохк, цар лаьтта даьшка ца кхачийта гIерташ. ВIалла кхетама чудужаш дац ма могга бIаьшерашка шоашца цхьана баьхача къахьегама гIалгIашта бохам, цатоам бе гIерташ ХIирийчен экстремисташа леладеш дар. Иштта ца хилча мишта мегаргда хIара гIалгIачо вий кхайкаеш волча дажала Сталина портрет байна гIалгIай боахкача кашамашка увттаделга. Иштта моттиг хиннай дахача шера Ахкий-Юртарча гIалгIай кашамашка. Из карагIдаьннараш хIирий экстремисташ хинналга цхьаккха къайле йолаш дац.

Ховш да иззал бахьан доацаше вай Союзерча дуккхача моттигашка тIеххьарча хана доккхий бохамаш хулаш, итташ долча, цхьаккха хIаманна бехке доацача адамий вахар хоададеш моттигаш нийсъенна хилар. Из бакъдара кхоачам ба хIанз а хаданза дола Нагорни Карабахе латта хьал, Киргизерча Ошски областе хинна дов, Казахски республикерча Нови Узене хинна бохам, кхы дуккха дараш. Хеталу, гIулакх цу хьале кхоачаде гIертий-те Къулбаседа-ХIирийчен кулгалхой а, экстремистски группаш а, аьнна. Шеко яц Нохч-ГIалгIайче цу Iаьржача гIулакха духьале елга чIоагIача ларда тIа латташ долга.

ВЕДЗИЖЕВ Ахьмад,
йоазонхо.

ДОАГIАШ ДУ СИЙ

ОЧЕРК

М. Хаматханов

Са тоссача хана Iеха йолаеннача боргIалаша сомаяьккхар Ачхой-Мартановски района «Самашкинский» совхоза доярка Сурхаева ШариIат. Бийша бадараш сома ца бахар духьа, шорттига хьал а гIетта, кхыча цIагIа дIачуяьлар из. ЙIайха йоагача пишка тIа кхехкаш чайник латтар. Истола тIа аьта маьхк, даьтта, нахча яр. Мехкарий хьалхагIе хьалгIайтталга гуш дар.

Сахьата тIа хьежача, пхелагIчох пхийтта минут яьнна ха яр. ЯлхлагIчох ах даьлча ШариIат а цун мехкарий а цIабига ферме машина я езаш яр. ЙIайха хIамаш тIа а йийха, коа араьлар ШариIат. Йийкха яр. Сийрда лелар сигалара седкъий. Iуйрийнарча цIенача фево тIераьккхар дегIаца йиса наб, мекъал.

Кхий чура хьахозар мехкараша доаккха илли. Дика къоасталуш яр, соахка итт класс чакхъяьккхачул тIехьагIа, ферме дояркалла болх бе эттача цун зIамагIйолча йиIий Зайнапа йиткъа оаз. Музыкальни доахан да Iан хьа мехкарашен леладера-ша-м, яхаш, ферма дояркаша шийца бу бегаш дага а беха, ши-шийца елаелар ШариIат. ХIаьта цун а цун шин йиIий а доахан юх-юхе да цига. Иллега ладувгIаш хилча, юхе хIама ца юташ ерригa шура а хьалу хIара Iатто. Из а шура дукхагIа яккха таро луш йола дезала зIамига «къайле» я ШариIатен цун мехкарийн.

Цхьа оаз тоъаш йоацаш санна хеталора ШариIата, кхий чура хьахозача ашарах. Дагаехар дукха ха йоаццаш маьре а яха, кхыча юрта яхаш йола ший йоккхагIа йоIла йоI Сасият. Цо доал даь доахан да хIанз цун зIамагIйолча йоIо леладераш. Сиха дIаIемад уж Зайнапага а. Кхычахьа яха дIаяха яле а, ший професси йитаяц Сасията. Цига а дояркалла болх беш я.

Ший мехкараша оаллача иллега ладувгIаш латташ, массехк минут яьккхар ШариIата. ТIаккха уж болча дIачуяьлар. ЦIена, лостам болаш яр чухьа. ШоллагIйола йоI Сеси доахан детташ йоаллар, хIаьта Зайнап — хьайбашта доакъар а дилла, Iасилга шура молаеш.

— Ай, аз бе беза болх ма бий, Зайнап, Iа хIанз бер, де хIама а доацаш ма йитайий оаш со, — аьлар ШариIата цу гIулакха дикка раьза а йолаш.

— ТоъаргIья Iа хьийга хало, хIанз тха аргIа я. ДIачу а яхе, хьайна чай мала. Дукха говргдац хьона тхо а, — аьлар Зайнапа.

— Йоле, йоле. Вай «командира» хьайга аьннар де, — тIатехар, ела а къажа, Сесе а.

— Дика да, оаша яхар дергда аз-м, — аьнна, дIаараьлар ШариIат.

Дега чIоагIа тоам беш дар цун ворххIе бер иштта шоайла цхьа барт, цхьоагIо йолаш, къахьегама тIера болаш хьалкхийна а хьалкхувш а хилар.

Коа, карта де мел дезар а даь, хIама юаш багIаш ШариIата дагадехар: «ТоъаргIья Iа хьийга хало», яхаш, зIамагIчо шийга аьнна дешаш. Бера хана денз дола ший вахар духьалъэттар.

Атта дацар цунна, ферме болх бе йолаенна хьалхара шераш. ХIанза-м доахан, уж латта моттигаш цIенъеш, хьайбаш латтача помещенешкара кхо, нувхаш араяхара, хий моладара, доакъар диллара балхашта механизаци ма яьйий ферме. ХIаьта ткъо шу хьалха? Из деррига кулгашца де дезаш яр доярка. Хала дар къонача, хьалха иштта болх ца баьча ШариIата, Iуйрийна сецца хьал а гIетташ, боад къовлабаллалца са ца лоIаш доаханна Iунал де, уж детта. Балхара яьнна цIаяхача, кагдеш санна лазар кулга пIелгаш. Iуйрийна хьалгIотташ, хьоае йиш йоацаш лазар дегIа маьженаш.

«ДегIаца дукха низ бац, могаргдац цунна дояркалла болх бе. Гургда шоана из кастта дIайодаш», — оалар цхьаболчар, ШариIата хьакъехьа къамаьл доладича.

Из халонех кхераш йоацалга, балха тIера, ше дIадоладаьр, дагалаьцар кхоачашде кийча йолга гуш, цунах дика доярка хургхиларах тешаш дояркаш а бар ферме. Дикача хьехамашца, гIулакхаца хадданза новкъостал дора цар ШариIата, къаьстта а Газиева Банатус.

Болх бе йолаеннача хьалхарча хана каст-каста хьежар из, хIара дийнахьа дояркаша йоаккха шура дIаязъеча графика тIа. Геттара хала хетар ший тайпан цIи, эггара кIезигагIа шура яьккхача дояркай цIерашта юкъе нийсъелча. Цхьайолча хана къайлагIа елхар. Цкъа ший тайпан цIи юха а графика тIа тIехьабусачарна юкъе бIаргаяйна, маьлхаръяха латтача цунна хьатIа а ена, Банатус аьлар:

— Халахетий? ХIама дац, сагот ма де. ЦIаьхха толам беннабац дикагIйолча дояркашка а. Цудухьа хье ца кхетачох, эхь а ца хеташ, дукхагIа хетта деза опыт йолча дояркашка. Цар дукха пайдане хьехамаш дергда хьона. Кхы а цхьа хIама да ха дезаш. Хьайбашта шоаш хьастар, безаме хилар деза. ГIаддолх уж Iа дег тIара гIулакх деш хилча...

Цо шийна хьийххача тайпара, кхычар дечунга хьежаш, ца кхетар хоатташ, болх бе йолаелар из. Иштта цхьан дийнахьа Банатус дер зувш латташ, цо цхьадолча доахана доакъар дукхагIеи вокхарна кIезигагIеи дуллаш бIаргадайра цунна. Из фу бахьан долаш ду шийга ШариIата хьаьттача, Банатус аьлар:

— ГIулакх миштад аьлча, хIара Iула юкъе дукхагIен кIезигагIен шура луш доахан хул. ДукхагIа маша луш дараша, доакъар а дукхагIа дуъ. Иштта долчарна из алсамма тел аз. Нагахьа санна дерригача доахана доакъар цхьатарра луш хилча, дикагIдараш меца дус, шура кIезигагIа лучар, деррига ца дуаш, доаду доакъар.

Банатус уж дешаш аьнна ялалехьа, дIа а яха, цо санна доакъар диллар ШариIата ший доаханна. Иштта болх дIаболабаь, ши-кхо ди далалехьа, дикка тIакхета йолаелар дикагIдолча доахана лу шура.

Цу тайпара хьехамаш телаш, гIулакхаца новкъостал деш нийсача новкъа яьккхар ШариIат Банатус, цунах тешаш хиннача кхыча дояркаша.

Из ха дага а лувцаш, хIанз а шийна могар, низ дIакхоачар ду ШариIата ший мехкарашта, уллув болх беча кхыча къонача дояркашта херже професси езаялийта, царна ший балха опыт дIаяла гIерташ.

Хьаьнала къахьегаш хIанз кIезига дояркаш бац ферме. Балха говзал караерзаярах, шоаш доахача толамех эггара хьалха Ш. Сурхаевана баркал оалаш ба дукхагIбараш. Царех цаI я Халикова Нижан.

Уйлашка яха ягIача ШариIата цIаьхха хезар, ара машино етта сигнал.

— Долелаш сихагIа. ТIехьабаьхкаб вайна, — аьнна, сиха араьлар ШариIат ший мехкаращца.

Машина тIаболхаш хьахезар цунна Халикова Нижана оаз:

— ЙоагIаш латт Сурхаевай ашарий ансамбль. СихагIа ког баккха, нани. Шо бахьан долаш тIехьадусаш латт тхо, — йоахар цо, беган беш.

Массане Iуйре дика а йийца, машина тIа хьалтIаьлар ШариIат, ший ши йоI а тIехьа. ЙоккхагIа йола доярка хиларах тарра, ва-воацар малав хьежача, берригаш болаш а корабаь, «дIаяхийта» машин, аьнна, Халиковайна юххе Iохайра.

— Ер моттиг хьона лаьрхIа йIоахъяьй аз, нани, — аьлар Нижана. — ДIадахача шера яхье сол хьалха маяьларий хьо, цхьабакъда, укх шера хьажалахьа со а хьалхайоалаш.

— Iа а «зурма» лекха-м хIанз диълагIа шу ма дий. ХIаьта гIулакха-м хилац хьа. Фуд-хьогI`из? — аьлар, бегаш беш, ферма яхье уж санна хьалхалаттараштa юкъейоагIача Мальцагова Заурата.

— Болх бе со Iомаяь, аз сай нани лоархIаш ма йий ер. Эхь хет-кх иштта цIаьхха котало хьаьккха, — ца йохаш, жоп делар Халиковас.

Эхь хет, яхара-м бегаш бар, цхьабакъда, доярка санна из «когаш тIа оттаяьр» ШариIат яр. Ялх шу хьалха ферме енача хана, доаханна Iунал дарах хIама ховш яцар Халикова Нижан. ХIаьта цхьан хана Банатус шийна санна, низ дIакхоачар дир цунна ШариIата, доярка говзал караерзае новкъостал деш. Цо шийна баь хьехам дIаэцаш, хIама Iомадара тIера йолча йоIо сиха Iомайир ший професси къайленаш. Ена ши шу даьлча, ферме толашагIа болча дояркашта юкъеяхар Нижан. Цхьабакъда, Зауратас яххача тайпара, яхье цул хьалхаяла могаш яц Халикова. Масала, соахка ШариIата хIара Iаттагара 4480 килограмм шура яьккхар, хIаьта Нижана — 4220 килограмм.

— ХIа, хабараш дитал. ДIалакхал вайяр, — аьлар Халиковас, ШариIата йоIага Сесега. — Оаха тIехьа аргда хьона.

Сомаяла йолаеннача юрта тIа гIолла яьржар, дояркаша дег тIара оалача илле оаз. Цар машина дIатIа мел кхаьчача цIагIа лампаш лотайора. Иштта хул хIара дийнахьа са тоссаш. ХIаьта Нижана оал; «Сецца гIеттачоа ираз а корадоагIа, цудухьа ашаращца нах сомабахар вайна маьле а да».

Ашараш лекхаш сиха дIакхаьчар ферме. Дояркаша шоайла ду къамаьлаш дIахезача, цхьатарра Iеха доладелар помещенешка латта доахан. КIай халаташ тIа а дийха, кхы ха ца йоаеш уж детта доладир.

Ший доаханна мел эшар а даь, кхычар дечунга хьожаш хьайоагIаш, дийттачул тIехьагIа доаханна доакъар а дилла, гул а бенна, шоайла цхьацца дувцаш латта дояркаши хьайбаша хьаьшкара хьаараккхийса лаьтта улла силоси бIаргаяйра ШариIата.

— ГIулакх дац оаша лела дер, мехкарий, — аьнна, бехк баьккхар цо дояркаех.

— Фу хиннад хIанз? — цецбаьлар вожаш.

— Мишта фу хиннад? Лаьтта улла доакъар гаций шоана? Хьалохь а даь, хьаьшка дилла дезац-те из? Шинкхаь минута билла мара болх бац из, хIаьта мел пайдана хургда.

Эхь хийттача мехкараша, пу сахьате ШариIатас яхар дир.

Доахан цIена ца леладарах, е ханнахьа ца кхабарах, ца деттарах иштта бехкаш доахаш хьаьнала къахьега Iомабу цо къонабараш.

ДIадахача дийнахьа баьча балха итог е цIеча уголоке гулбелар берригa хьайбаш леладераш, Iуйрийнара балхаш даь шоаш баьлча. Цу дийнахьа коллектива а хIара дояркана а фу карагIдаьннад Iодийшар, подрядагIа болх бе доладелча денз, учетчика декхараш кхоачашделга а шийна хьатIанийцача цу ферма бригадира Бициев Сайд-Мохьмада. Хьокхамаш еррига коллектив раьза йолаш дика дар. Цул хьалхарча дийнахьа хиннaчул 0,4 килограмм дукхагIа хилар хIара кхоабача Iаттагара яьккха шура. Къаьстта гIадбаха бар къона дояркаш.

— Гой хьона, селхана аз хIара Iаттагара яьккхар ворхI килограмм хилар-кх, — гIадъяха, хоам бир ший наьнага Сесис. — ХIаьта соахка укх хана мел яр? Пхиъ-ах килограмм гаргга мара яцар.

— Аз аланзарий хьога, нагахьа санна Iа хIара дийнахьа цхьа тIадам юхе ца буташ доахангара шура Iойоаккхе, мекъо а ца еш, хьайна хьийххача тайпара доахана Iунал дой, шура тIакхетаргйолга а из де хьа низ болга а, — аьлар ший йоIага ШариIата.

Цу тайпара берригача наха цхьатарра дика, моллагIчоа низ дIакхоача новкъостал де кийча я из. Сонта а яц. Цудухьа доагIа сий ду цун совхоза кулгалхоша а из йовзаш йолча наха а. Дукхача хана денз цо хьаьнала беча балха боагIа мах а баь, «За трудовую доблесть» яха медаль еннай цунна.

Шура яккхара шийтталагIча пятилетка ший план лурчогIа кхоачашйир цо.

Тепловоза машинист

Профтехучилище чакх а яьккха, духхьашха ший къахьегама никъ дIаболабир Гудермесски локомотивни депо Кузнецов Николая. Из депо хьакхаьчача хана училище дика чакхъяьккха хиларах документаши машиниста гIончала хьожаварах йола направлении йолаш Гудермесски локомотивни депо кулгалхой болча чуваьлар берашха кхийна зIамига саг. Депо дIачуводаш цунна духьалбеттабелар, рейсагIара цIа а кхаьча, салаIа болха ха яьнна, кортош кIайденна бола машиннаькъахой. Цу хана дагадехар Николайна кастта поездашца ше рейсагIа аха везаргхилар.

Кадрай отделе сиха оформлени йир документашта. ТIаккха из хьожавир эксплуатаце цехе. Цига къамаьл хилар цеха кулгалхой, йоккха опыт йолча тепловозий машинистий. Цул тIехьагIа Кузнецов Николай хьожаву машинист-инструктор Любов Кузьма Радионович керте латтача колонне. Цун кулгалхо вар ший декхараш масса-за а цIена кхоачашдеш, доагIаш дар ший болхлошкара хьадехаш, йоккха опыт, башха дика организатори кагирхой хьехамчен лоархIаш вола машинист.

... 1955 шера къонача специалиста къахьегама книжка тIа духхьашха укх тайпара йоазув дир: «локомотивни депо штате хьаийцав, тепловоза машиниста гIонча а волаш» цу хана денз ший професси кIоаргагIа йовза гIерташ, хьавоагIа Кузнецов Николай Петрович.

Локомотивни депои цун коллективни цунна шоллагIдола цIан дезали, хIаьта болх беш йола моттиг хинна ца Iеш, вахара школа хилар цунах Николай Петровича.

МоллагIчоа санна, духхьашха къахьега волавеннача хана, дукха халонаш нийсъелар къонача специалиста. Шаьрра дIабодацар болх, дукха халонаш духьалъувттар. Цхьабакъда, халонех бIукъожабеш воаца Николай тIехьашка вала дагавацар, тIагIертта къахьегар, цкъа шийга хьааьннар шозлагIа хьалхадаккха ца дезаш хьаэцар, боккхагIчар новкъостал а деш, караерзайир ший професси навыкаш.

Из къахьегара тIера хилар, цIена ший декхараш кхоачашде гIертар, цун къахьегамен исполнительски дисциплина дика хилар дуккхача машинисташта дезаделар. Цудухьа чIоагIа раьза а болаш, шоашца рейсагIа кхувлар цар из, цо ший бехкагIа балха тIа хьовзам нийсболийтаргбоацалга шоашта ховндаь.

Бокъонца вола машиннаькъахо а хинна из дIаоттийтара доккха новкъостал дир цунна кагирхой хьехамча, коммуниста Кузьма Радионовича. Цкъа санна дуккхаза а къамаьл хилар цун къонача специалистаца. Массаза а хьехамчас цунга оалар: «Саг а башха-дика специалист а хургва хьох, нагахьа санна цIена а хьаьнала а къахьегаш, хьайна тIадилла гIулакх Iа дизза кхоачашдой, хьай къахьегамен новкъостийи мах бе ховш хьо хуле, адамий Iаьдалагlа из Iа леладой».

Ше тепловоза машиниста гIонча волаш къахьегаш волча хана Николай Петровича дика кхетадир дIахо ше деша дезалга. Долче, ше болх бешшехьа заочно деша а этта, юкъера технически дешара заведени чакхьяьккхар цо. ЦхьоалагIча класса машиниста праваш хьа а нийца, тепловозаш тIеи электровозаш тIеи болх бе волавелар из.

Башха-дика къахьегама толамаш доахаш, юкъарча балха тIа доккха дакъа лоацаш вола Н. Кузнецов ленински парте мугIарашка дIанийцар. Машиннаькъа тIа 35 шера къахьегаш яьккхача хана коллектива чIоагIа лоархIаш а сийдеш а хьакхаьчав из таханарча денга. Цунах тамаш елга а дац. Массаза а хиннав из бакъдолча хIаманна тIехьа, цIена, принципиальни. Ше къахьега волавелча денз хIанзлехьа цо ший -опыт, дикагIйола балха методаш дIайовзийташ хьалкхебаь говзанчаш итташ ба. Царех дукхагIбараш класени мастераш лоархIаш, шоай бехкагIа наькъа тIа цхьаккха тайпа хьовзам ца хулийташ поездаш лелаеш, яхье хадданза хьалха латташ ба.

Ткъаьх шу совгIа ха Николай Петровича мовхьаш кхухьен пассажирски поездаш лелаю. ХIанз из ва машинист-инструктор. Из керте латта колонна локомотивни депо эггара дикагIа лоархIачарех цаI я. Кхетамца вIаштIехьбаьккхаб ший коллектива къахьегами машиннакъахошта юкъера яхьи. Ший опыт, знанеш царна дIаяларал совгIа, иштта цо уж Iомабу баха а къахьега а. Цун къахьегама боккха мах а беш, дукха совгIаташ тийннад Николай Петровича. Цо лакха лоаттаю болхлочун цIи.

Н. БОРИСОВ.

Дагестанера дена каьхат

САБАР А КХОАЧАЛУ

Укх тIеххьарча хана наьха духьа дукха дика хIамаш даьд вай Iаьдало. Царех да маьждигаш, киназаш хьа а диилла, шоай ди лелабе наха бокъо ялар, юха а ца увзалуш чукъувлар долчча бесса дIаала йиш хилар, кхы дукхадараш а.

Цхьаннена а къайле йолаш хIама дац, цхьаккха хIама гунахьа доаца нах боабара Сталин Гитлерал дикка тIехваьнна хилар. Маьрша адам хIалакдарал совгIа, «халкъа моастагIий» аьнна цIи тиллар цо бIаьш эзараш болча нахах. Цо гIелал ера эрсашка, немцашка, татарашка, нохчашка, гIалгIашка, аьккхашка, балкхарошка, туркашка-месхетинцашка, кхы дуккхача къамех болча нахага.

Бицбе йиш йий нохчийи гIалгIайи арабоахача дийнахьа отар чу а бехка Хайбах яхача юртара дийна болла-ше цIи а теха боагабаь маьрша нах? Цул йоккхагIа къизал хила йиш йий? ХIаьта уж нах боагабеш дакъалоацаш хинна «тIемахой» тахан а тIехьа дийна а болаш, цхьаккха хIама гунахьа доацаш санна лелаш ма бий.

Массови информаце средстваша гласностах, перестройках дукха дувце а, шаьра гуш да, вай мехка цхьадола къамаш йизза бокъо йоацаш хилар. СССР Лакхехьарча Совето цу хьакъехьа тIанийца лаьрхIа Деклараци яле а. Дувцар бакъдеш дола масал доаладергда аз. Дагестански АССР Новолакски районе таханарча дийнахьа прописка е ца тугаш бIаь совгIа нохчий - аьккхий дезал бах. Кхыметтел шоай даьсса латтача цIеношка чубаха бокъо лац царна. ХIаьта укх 46 шера наьха цIеношка дIатарбала безаш эттаб уж нах. ТIаккха мишта кхетаде деза вай правови пачхьалкхене дахаш да яхилга?

Кхо бIаь эзар совгIа болча гIалгIашеи 70 эзар совгIа болча аьккхашеи дIадехар саг цецвала везаш хIама дац. Духхьал шоай лаьтташ, шоай цIенош, ворхIе даь хана денз шоай доалехьа хиннар хьада мара яхац цар. Из дош къоастаделга цхьаккха бахьан а доацаш тIехьашка тетт Iаьдало. Из деций Москве багIача «лакхача» хьакимашта укхаза цIий Iодахача бакъахьа хеталга? Кхыча тайпара из дош кхетадац аз-м.

Тоъам болаш дац вайна Узбекистане, Казахстане, Армене, Азербайджане, Киргизе, ГуржегIа, Таджикистане, укх деношка Литве Iомел даха цIий? Мел зе даьннад иштта а сел йIаьхий йоацача вай пачхьалкхенна? Сога хьаттача сталински законаш хIанз а цIендаь дIадаьхадац, къамаьла мара. Тоъаргдеций нах селлара дукхача хана Iехабе? Сабар а цкъа кхоача ма лой.

Исамудин ЮСУПОВ,
Дагестански АССР Хасав-Юртовски райсовета халкъа депутат.

Экологе проблемаех

ХIАНЗ КХЫ ТIЕХЬАДОАЦАЧА ХАННА...

Экологе проблемаш, массе метте; цу даькъе тха хьамсарча Крыме а, чIоагIа сагота эттай, Iалам кIалхардаккха новкъостал де, яхаш оарц доах. ТIехь-тIехьа дукхагIа Iалам бIехдарцеи тиццдарцеи шийна каш доаккхаш йоалл хIанзара цивилизаци. Эккхам хила тарлу атомни бомба ца хуле а, экологически бомба, тIаккха чакхдаргда саго лаьттан тIа деш дола пачхьаьл.

ГIулакхаш, белгтала, чIоагIа кхерамеи унзареи да. Тахан Iалама кхело, вайна из лой а ца лой а,вай деррига а, моллагIча къамах, партех, динех дале а, цхьан ткъиргах дIадийхка да.

ХIара регнона, области, республика, мехка, континента бехктокхама юкъе ший дакъа да дунея юкъара могашал лораяра хьалхара.

ХIанзле а йолаш я вIаши кулг ца кховдадаьчул тIехьагIа къоастаюлургйоаца проблемаш.

Шеко яц са, вай вахара гаргагIара шераш цу хьала йоакхо еш хургхиларах (хила дезаш а хиларах). Крыме унахцIена хьал оттадарах дола из дош къувсаш латта дукха ха я, хIаьта а хулаш хIама дац. Цу цхьан ханна шоай территорешка а экологически проблемаш къоастае низ боацаш, селлара къе я моттигера Советаш.

Лакхера Iо цу тайпара решенеш ярга хьежаш вай дагIача юкъа ха йоаелга мара кхы хила пайда бац, хIаьта из ха Iалаьмате безача маьха а я.

Сентябрь бутт бовш хьаьяр «Крым-Экология» яха предприяти, хIаьта цун керттера декхар дар промышленни, юртбоахама, коашкара арауха бIеха хиш цIенду системаш кийчъелгеи юкъейоалаелгеи, массадолча хIаманца кхоачамбаь уж болх бе йолайолийталга а дIахо хадданза теркам тIалоаттабеш уж лелаелга а. Предприяте иштта кийч а яь, юкъейоалаергья газий бIеха хьаж цIенъеш йола системаш а.

Цунца цхьана, ала доагIа, экологех лаьца деча балхашка Iалаьмате беза мах бодаш хилар. Масала, Iалам лорадарга хIара шера 70—80 миллион доллар дIадохийт США-с. ДIахо кхы а дукхагIа дIаахийта лаьрхIад цига. Из зе шоашта дIатIаэца кийча ба американцаш. Цар йоах, нагахьа санна цу деша цIаьрмата хуле, лораде хIама юхедусаргдац, хIана аьлча тIаккха тIехьа хургда...

Тахан ший даьхене юха цIадерзаш латт тха халкъ, цудухьа тха даймехка эггара хьалхарчарех йолча цхьан моттиге латт хьамсарча лаьттан могашал. Масала, город Душанберча крымскотатарски общественносто, ше оарцагIа а яьнна, «Крым-Экология» яхача предприяте расчетни счета тIа хьадайтад 6000 сом.

Шоашта могаш дола материальни новкъостал даьд: Эмиралиев Алима, Мустафаев Ферата, Зеленкова Гульнарас, Ганиев Ресула, Белялов Сервера, Джамбаев Шевкета, Кульфединов Ваита, Мустафаева Рожас, Средни Азе, Крыма, Украина тайп-тайпарча моттигашкарча дуккхача кхычар.

Шоаш раьза а болаш наха тийнна уж деррига ахчаш дIадохийтаргда тха Крым цIена фои хийи долаш, тхо дерригаш а, тха бераш а, берий бераш а экологе балех кхера дезаргдоацаш дахаргдола маьлха ахгIайре а йолаш лоаттаярга.

Крыма экологи тоаяра гIулакха юкъе шоай лоIамагIа ахчанца дакъа лаца безам болча организацешта, предприятешта, наха йовзийт оаха «Крым-Экология» яхача предприяте расчетни счет: Промстройбанка обл. управленера р/с № 609540, гор. Симферополь МФО 324430.

Дикача уйланца деш дола из гIулакх вай халкъа экологически болам дIаболабалар лархIа мегаргдолаш да.

Айдар ХАЛИЛОВ.
г. Симферополь.

БАХЬАНАШ ЛЕХА ЭШАЦ

Массехк шу хьалха хьайбай продукци яккхара декхарех лоархIаеш яр «Назрановский» совхоз. Цу шерашка кхоачашйора пачхьалкхенга шура а дулх а дохкхара планаш. Керла хьалхьеш а хьайбаш чулатта помещенеш яр. Эшшача боараме Iалашдь доакъар хулар. Кхоачашдора хьайбай Iул дебадара, эргадакхара, дикагIча фух дола доахан хьахилийтара дола гIулакхаш. Хьайбаш леладераштa салаIара лаьрхIа хьалдаь цIенош дар. Цу Iуьйренаш мел эшар чу а долаш. ХIаьта, газеташ тIа а кастаьта араволар совхозо яхье материалаш.

Справка: совхозе кхоабаш 4240 бежан да. Царех 1025 — детташ дола доахан. ДIадаьхача шера пачхьалкхенга ехка шура 1663 тонн а хьа 3000 тонн йоалаш. Пачхьалкхенна дIалацлуш тIайесар 1037 тонн. ХIара беттача Iаттагара дийнахьа йоакхар 2—2,5 килограмм йолаш яц. Шера ухказа Iодаь Iаьсилт 983 да. Царех 149 Iаса деннад.

Бакъда, укх тIеххьарча шерашка совхозе эттa хьал гетта шура да. Кхоачашьрахьайбаш продукташ яхара планаш. Тесса битаб племенной-селекционни болх. Иоашаш а искусственни осеменени ешйола пункташ. ХIанз, уж кхоачамбоацараш белгал а доалаш, совхоза фермашка доаллар мадарра дувцаргда вай.

Совхозе со кхьачаьча хана кулгалхоех а специалистех а саг воаьаш цхьа ха якъкар аз. Бакъда, тIеххьарIo хьакхьачар совхоза директора декхараш кхоачашдеш вола Бекмурзиев КъурейIш. Тха къамаьл дIадолалуш, мишта нийсденнад кхоачамбоацараш, аьнна, аз даьча хаттара иштта жоп делар цо;

— Цун бахьанаш дукха да. Хьайбашта юкъе къаьна, цамогаш дола доахан дукха да. Цар хеттача бесса шура хьалац. Бакъдар хIана алац: вIалла шура ца луш а да доахан. Деттача доахана дукхагIа доакъар а дуть цар. ТIакха, хIанз тхо фу де лаьрхIа да, аьлча, тхоай ма хулла сихагIа уж къаьна доахан дIадаха дага да тхо. Iул тоадара нийца доалладь а иштта оахош хьалхкедаь а шинараш да кхоабаш. Царех цхьадараш февраль бетта тIеххьарча деношка дахка дезаш да хIаьта а беттaшка. Хьалхарча шерашка дукха шура ийора бахача нахагара, бакъда, соахна из гIулак тесса дита оаха. Нахагара шура ийлалар шурий план кхоачашье а мегар.

Дика хов боахама кулгалхоша из гIулакх мишта леладедаь. Нахагара шура ийна йоацашие а харц вакъхаташ кийчдеш, йоацаш йола дукха шурий тоннаш пачхьалкхенна планашта юкъехоацаш хиннаб. Из хIанз а цхьацадолча дешш да.

Вайна ховш ма хиллара, вахаш волча сага ший бетташ бола етт бохкаргбац. Нагахьа бохке а кхабенна, шурийна хIана а ше харчаш йоаллале а доцаш дий... Соахна цу тайпара 400 етт ийнара совхозо бежанаш хеттара. Царех фу пайда баьлар? Зе мара цхьакха вIаьсцатта етт бацар 2 килограмм тIехь шура лушт. ХIаьта хIанз цу хьайбаша цхьа килограмм а лац. Бакъда, доакъар-м дуть.

Хьайбаш боахаме кертера дар доакъар да, из царна ди цхьано дIадеххача тайпара дIалуш ца хилча, цар шура хьалургьяц. Сога хьеннача даннешка хьежача укх шера миссел цIаккха Iалашдаьдац из. Бакъда, Iалашдаь дале а во кийчдаь хиларах доахана ца дуащ дукхагIа дар дIакхувс. Доакъар кийчдеш йола цехаш я массайолча фермашка. ХIаьта цхьан Альти-Юртарча ферме мара уж болх беш яц. Гурахьа силос кIоаг чу йоллача хана цун технологи телхаярах, из во хул. Хьайбашта дIа-мотта ца дуьтачах, цига ди цу кха-м яц. Иштта йол а я. Ховш ма дий, аьла аргIаш хьадеча хана, царна кIалхьа кIайбIе вентиляци а лахкхе тIехьха хIама а йолаш хила дезалга. Из иштта ца хилара хьайбаш...

Деттaш дола доахан тхадара лаьрхIа племенной 1000 шинар да боахаме. Царех нийсса ахаш укх совхозе кхедаь да. Уж латтaш йола моттиг во я.

Лахье вай белгал ма даккхара, цхьанна а ферме болх беш яц искусственни осеменени еш йола пункташ. Уж цу хиларах дукхагIа дола доахан Iаьхара дус. Iаьхара санна, цу къахье ухказа цхьакха учет лелаеш а хилча.

Дахка дезденнача доахана цу Iунал ду. Цар Iодаь Iаьсий эсала хул, цудухьа уж дукха довш а моттигаш нийслу. ТIеххьара Iаьсашта фермашка чакхьяьхкача хана шура да хьахараш укх меца хул. Цудухьа 100 Iатта тIеххьа 30 Iаса мара хьахкхедадац. ХIаьцадолча фермашка йоацаш я керда Iаьсий лоаттар помещенеш. ХIаьта уж йолча а кхоачамбоацараш дукха да. Цу помещенешка вентиляци болх беш ца хиларах Iе йиш йоацаш во хьаж йоагIаш хул. Иштта мара Iаьсашта доал ца хуле, доккхий хилча царех эсала доахан хургда.

Лелаеш яц зоотехнически учет. Из ца хиларах, цар масса шу даьннад, уж маца дахка дезаш, масаза дахна да ховш дац. Ухказа из учет ца лелаяр-м кхетаде хала дац, хIана аьлча, совхоза фермашкара цхьабола болхлой зоотехнически образовани йолаш бац.

Фермашка Iан кийчо яра гIулакхаш а лерттIа чакхдаьхадац. Цхьацадолча хьайбай помещенешка доашаш дар кизга бIалгаш. НаIараш а тоалхза яр. Хьайбаш леладераштa лаьрхIа хьалдаь цIенош да. Царна чу а дукха кабинеташ, бакъда, царех цаI болх беш яц. Сов шийла хиларах уж чу ца водаш латт уж.

ТIеххьара а уж кхоачамбоацараш дIадаьха фу де лаьрхIа да шо? аьнна аз хаттара хаттар доал луш Къ. Бекмурзиева аьлар:

— Цензашта тхоай болх тоабе лаьрхIа да тхо. Эттара хьалха доахана Iул дебадара, эргадахьара, дикача фух долча хьайбашца тоадара болх бе лаьрхIад. ТIаккха массайолча фермашка искусственни осеменени еш йола пункташ. Укх шера доакъар Iалашдеча хана специалистий болаш, цу а I-гIча классагIа Iалашдергдолчча. Хьайбаш леладергдолча салаIара хьалдаь цIенош тоа а деш, цар хьашташ дикагIа кхоачашде хьажаргда тхо. Фермай кхашна вIаштIехь дергда хIема а я, хургья уахцIенон кабинеташ а.

Тахан вай мехка эттача экономически халача хьале болхаш лоархIам болаш да массадолча хIаман хьурмат дар, хьара сага ше къахьегача метте гIулакх тешшаме чакхдаккхар, долаш дола кхоачамбоацараш дIадахар. Вай тешаш хургда совхоза болхлоша сихонца уж кхоачамбоацараш дIа а доахаш шоай болх тоабергхиларах.

М. ЧАХКИЕВ.

ЧИТА. «Комсомолец Забайкалья» яхача кагирхой газет яздайта Читински областера 60000 совгIа бола нах комсомола обкома членна тIехьабаллалца сабар а даь... редактора балха тIа чIоагIванзар Курочкин Виктор. Курочкин болча хана газета тираж кхозза совгIа дукхагIа хиннаяр. Цхьабакъда, цу факто гIадбиганзар комсомольски лидераш. Редактора, Россе Демократически парте члена хетараш обкомовски наькъал башхагIа да. Гуш да из газета чулоацамга хьежача а.

ВЛКСМ обкома — газета доалдечоа, газетах шоай декхараш кхоачашдеча гIонча хилар деза. — Царех эгтара керттердар — кагирхой коммунистически организаци кризиса юкъера хьаяккхар. Из безам кхетабеш а хиннабар аьнна саг цецвала хIама долаш а бац. Цхьа хIама да ца кхетадеш — забайкальцаша яздайтар Курочкина газет да!

Мишта лоархIаргда цар редактор хувцар а газета чулоацам хувцабалар а?

Обкома пленумо яьча решенена раьза хиннаяц редакце коллектив, газет ший лоIаме хургдолаш де гIерт из. Курочкинца лоаттабеча къовсама шоллагIа раунд мишта чакхъяргья? Еррамо йолча сценарегIа обкома бюрос шу хьалхагIа яь хьалхаръяр-м редактор кот а воалаш чакхъяьлар.

СУРТА ТIА: В. Курочкин.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

Швейцарех лаьца

Фу ха йиш я, шин бетта цу мехка хиннача? Цигара нах бовза а, цар вахар довза а, дукха ца эше а тоъал ха эш.

Укх 1991 шера ший 700 шу дизар дезде лаьрхIад Швейцарски конфедерацес. Хетаргахьа, из 700 шу цар хетадаь хиннад швейцарий вахар тоаде, эшаш мел дола хIама долаш уж бIаьхегIа хилийта. Хьахиннар гуш да. Европерча мехкашта юкъе цигара вахара боарам массарел лакхагIа ба. Болх ца бераш 0,6 процент ба. Тикайха лаьца аз дувцаргдац, хIана аьлча вай советски эцархошта ховш да цига дерригa долаш долга, иштта дуккха вайна дайна доаца хIама а.

Вай масштабага хьежача Швейцаре столица йоккха яц. Цига вах 140 эзар гаргга саг. Берн — Iалальмате хоза город я. Гобаьккха лоамаш а долаш, юккъе ул из. Малх хьежача, дийкхача дийнахьа укхазара бIаргаго йиш я, цIи хезача лоамий лоа тIаулла бовхьаш. Ужаш да — Эйгер (рыцара цIи), Менх (паччахьа), Юнгфрау (йоI). ХIана ба Эйгер хозача дийнахьа а бьаьде? Цу хьакъехьа легенда дувц: Эйгеран, Юнгфраунеи юкъе массаза хьахо хинна дIаэттаб Менх.

Ааре яхача хи тIа уллача тIаь тIара бIаргагу хозача къаьнарча города цхьа дакъа. Аарера хий мала мегаргдолаш селла чIоагIа цIена да. Цу городерча йоккхийча паркашкара оалхазараш, бIарашдуаргаш шоашта хIама ялар догдоахаш наха хьатIа ух.

Швейцарцаш шоаш динах тешаш лерхI. ХIаьта ала хала да массаза ух ужаш киназа. Берне киназаш геттара дукха да (керттерча даькъе протестантски). Уж дерригаш кердадаьха да. Цига хIара ден хьахоз гургала зов. Швейцарцаш динах тешаш боландаь дувзаденна хила а мег, газета оагIонаш тIа каст-каста хул «Лу» яха рубрика. Цунна, тIехьа йода йIаьха список, цу тIа да тайп-тайпара совгIаташ: кроликаш, автомашинаш, кIазильгаш, кхероксаш, холодильникаш, видеоаппаратура, мебель, иштта кхыдараш а.

Цхьан сакъердамеча иллеца дувц. — Даьла швейцарций оагIорахьа ва, яхаш. Дунен тIа эггара хозагIа бола мохк ба, ала йиш я цунах. Укхазара нах цхьаккха сагото йоацаш ба, аьнна, ала а йиш яц. Царна дагадоалл, маьхаш лакхдалар, наркоманаш дукхагIа хилар, иштта кхыдола гIулакхаш.

Чурчаполитически проблемай швейцарски пресса оагIонаш тIа дувцар шиъ да, уж да — швейцарски конференце ЕЭС-е дIачуяхари беженций гIулакхи.

Из мохк ЕЭС-е хьачубоагIе, пачхьалкхен йоккхий дотацеш хьаийеча зIамигача фермерашта чIоагIа бохам хургба. ЕЭС мехкашкарча юрта боахама кхачан продукций маьхаш швейцаре лакхагIа да. Бакъда, уж кхачан продукташ экологически хьаькъехьа дуккха цIенагIа я. ДукхагIа долча даькъе цига бахаш бола нах (ахархой) ЕЭС членствана юкъебахара духьала ба, хIана аьлча уж кхер шоай вахаре хьалаш талхар.

ШоллагIа тема — беженцаш ба. Уж денгара ди массаза дала дукхагIа хул. Газета оагIонаша хьахьокх укх тайпара цифраш; 1990 шера 29 эзарне цу мехка баха баха даь дехар кхоачашдаьд. Шу кхоачалуш 32 эзарнел дукхагIа хила мег уж. Цул совгIа, газеташа лерхIачох Швейцаре легальни боагIарел нелегальни боагIараш дукхагIа ба. Цига баха бахка даь дехараш кхоачашдара йола процент укх тайпара я: Турцера — 22 процент, Ливанера — 17 процент, Югославера — 14 процент, Шри-Ланкера — 13 процент, Руманера — 6 процент.

ХIанз Швейцаре доазон тIа приемни пункташ яьй ваха хьавола безам болчунца, хаьдда къамаьл деш. Цхьацца болчар мара бакъо хилац хьачубахка. Болх хургба, аьнна, чIоагIбаьраш мара хьачубайтац. Из ховш да 6,5 миллион саг волаш болча цу мехка из санна йола беженций поток хоалуш хургья.

Швейцаре дIачубахнийтачарна хьалхашка цхьаькха а соцам ба. Бокъо «А» — сезонни болх, «В» — ше цу мехка хIара шера эшаш хилар тешал де деза, «С» — массаза вахаш хилар.

Из санна бола соцам, эггара хьалха, хьаша везаш хетаргбац. Из ишта дац. Вешта аьлча правительство цу тайпара йоакхо ю ший гражданий иштта Швейцаре хьатIаухачарга.

Хьаша тIаэцаш мохк бац, ала йиш яц, швейцарех. Улицаш тIа, транспорте, тикашка лелаш дола дешаш да: «баркал», «боккъала», «бехкма баккхалахь». ХIаьта хIара саг велавенна безаме ва. Швейцараш дика сакъерда ховш ба. Из сона гучадаьлар хохаш бохкача ярмарке вахача. Из дар Берне ноябрь бетта тIеххьарча оршот дийнахьа.. Города улицаш яр сийрдаяьха, лекхаш халкъа ашараш яр. Цу дийахьа дикагIа кийчвалар лоархI хохех даь га чачьэллача. Массанахьа йохкаш хул хох чубелла пирожкеш. ЦIей дездеча хана цар оамалагIа да юхе гIолла тIехьавоалачоа кертах пластмассови гIажилг тохаш, цунах лозвича а нах шоайла эгIазболхац.

Швейцаре кIезига нах бац, болх баьнначул тIехьагIа шоай чотагIа эрсий мотт Iомабе ухаш. Са хаттар: «ХIана Iомабу къаьстта эрсий мотт?», жоп лу, — хIана аьлча Росси дунен халкъашта юкъерча гIулакхашта боккха лоархIам болаш хургйоландаь.

ХIанз газеташ хаьдца хоам бу Советски Союза кхачан продукташцеи медикаменташцеи гIо дезалга. Берне ИАН бюро телефон вIалла юха а сацац. Цига телефонаш етт болхлоша, студенташа, цIеноаноша, цар хет фу гIо дергда оаха советски наха, укх халача хана.

Тхо дIа-юха къастача хана, шоашца хIама даа со дIайийхар цар, цига оттадаьдар «Раклет» яха даар. Сона хинна совгIат дар цу цIагIа В. Высоцкеи, Б. Окуджаваи иллешка ладувгIаш хилар. Дукха дийцар вай мехкарча халонех лаьца. ХIаьта аз кхетадир: вай мехка баха нах дикагIа бахаш хилар ловш долга.

Светлана ГУДОВСКАЯ (ИАН)

КIай ча... Африке

Атта йоаца ха йоаккхаш йола Каирски зоопарк йохкарьгяц ала дац. Египта юрта боахамеи лаьтташ карадерзадареи министра Юсеф Вале даьча цу къамаьло корзагIбаьхаб, эггара хьалха, хьатIадоаьIача шера март бетта зоопарка бIаь шу дизар дезде кийчлуш хиннараш. Дукха ха йоаццаш а тIехьа лаьрхIа вIашагIъеллача комитета аргIанарча заседане йийцар боккхийча хьаьший — принца Чарльза, Бриджит Бардо... — кандидатураш.

Египетски паччахьана Тауфика ларагIа Гизай сийлахь йоккхача кхаь пирамидага бодача наькъагIа йолча Iаламо Iалаьмате хозъяьча моттиге Iойилла «акхача хьайбай зверинец» цхьа ха яьнначул тIехьагIа Каире эггара хозагIдолча хIамаех цаI а хинна дIаэттай. Кхыметтел дунен тIа из кхоалагIча моттиге хиларахи цхьан дийнахьа цу чу 25 эзар саг чувоагIаш хиларахи официальни наха яхар бакъдаь хьатIа ца ийцача а, чIоагIа хоза хет зоопарк. Башха дукха мах бала а ца безаш бIаргаго йиш я вIалла бовзанза бола фауна викалаш — кIайча павлинагара болабенна кIайча чанга кхаччалца, цхьана вIашагIа а кхийтта даха а сакъерда а бIаьш шерашка латтача гаьний Iийне паргIатта салаIа а йиш я. Юххера а, шоай гIулакхашта эша моттиг кораьй укхазара Iалам тохкараштеи Iилма доаржадераштеи.

ТIаккха йIовхало сел халча хIана оттаю кIай чарч, ча цIовлг бIаргабайча шув йисте хIана уд воатIагараш, хIаьта къаьнарча террарийме кхераш лаьттанна бIара хIана хьеж хьажа баьхкараш? Вахара маIан — шийга дIадодар юхаметтаоттадац зоопарко, хIаьта «даьга» — юрта боахама министерствага — ахча дац хьайбашта эшаш дола климатически хьалаш Iалашдеи лерттIа гIулакх деи, цхьайолча помещенешта реконструкци е. Цудухьа Юсеф Вале яхар бакъда, иззал рузкъа дIаухийтачул дикагIа да из качара яькхача, цул совгIа, цхьа лаьтта дIадехкача казнана 1,7 миллиард египетски функт (600 миллион доллар совгIа) IотIакхетаргдолаш а хилча!

Цхьабакъда, дуккхача египтянашта новкъадьннад къаман хозне, къеча наха езаенна салоIа моттиг йоххка лархIар. Кхыметтел министра яхар бакъдаьраш а раьза бац зоопарка территоре тIара оакхарой дIадахара. Нагахьа санна еррига зоопарк дIайохке, тIаккха хаттар отт: сел пайда хьалуш доацача гIулакхага дуккха ахча дIадохийтаргдола предпринимателаш мичаб?

ЦIаьккха а цун хьалашта духтIавала хьежар вовзаш вола египетски обозреватель, экономика къаьст-къаьстача наьха доалахьа хилара чIоагIа раьза вола Мухаммад Аль-Хаяван. «Аль-Гумхурийя» яхача газета тIа араювла ший калонка язъеш воаллаш цо цу тIа ший соцам бу: Юсеф Вале паччахьалкхен сектора гадоах. Мишта? Иштта доах-кх: ший ведомства карара йоккхий йоаца предприятеш частни кара дIаяла езача метте, «харж йоаца» зоопарк еза министра, цу тIа а ца эшаш дола халахетараш хьеду общество.

Карен СУМБАТЯН (ИАН). Капр.

Пропагандистий актива дешар

КПСС Нохч-ГIалгIай рескома политически институто заочни отделене деша багIарашца пхе дийнахьара занятеш яьй, цун пхе подразделене дешаш ба республика еррига юрта районашкара виъ бIаь гаргга коммунисташи парте боаца активисташи. Занятешка Iомаяьй марксистско-ленински философеи мехка экономикана доалдара кердача системаи актуальни проблемаш, политически дешара теории методаши, иштта дийцад перестройкацеи общество кердадаккхарцеи, политически экономически реформаш чакхъяхарца дувзаденна лоархIамегIара дешаш а.

Къаьстта уйла тIаяхийтай, белггала аьлча, «Перестройка хьалашка общественни сакхетам дегIабара керттера тенденцеш», «Обществон Iалами: машари цунна тIехьара къовсами», «ХIанзарча дунен тIара саг» яхараш санна йолча темай чулоацам кхетабара. Деша багIараша чIоаггIа теркам тIабохийтар экономика рыночни отношенешка ялара а доалахьеи тайп-тайпарча формаех пайда эцарца цун эффективность лакхъяра а проблемаш ювцача хана, хIаьта иштта къахьегам вIаштIехьбаккхареи цунна гIойле ярен прогрессивни формаш — коллективни подряд, аренда, ахархой боахамаш дахкар юкъе йоалаяра.

Иштта йийцай темаш пропагандисто лекцеши семинарски занятеши мишта кийчъергья а чакхйоахаргья а, деша багIарий дешареи самообразованеи индивидуальни формаш, пропагандистски балха психологически педагогически лардаш.

Общественно-политически тематикана юкъе деша багIараша эггара чIоагIагIа уйла тIайохийташ яр «Паччахьалкхен аппаратарча бюрократецара къовсам», «Нохч-ГIалгIайченера демографически хьали къахьегама ресурсех пайда эцари», «Экономикеи рынокиниса доацари нийса дари» яха темаш.

Лекцеи семинарашцеи цхьана занятешка пайда ийцаб иштта «Гергача истола гонахьа» вIашагIнхетар, дискуссеш, собеседованеш, къаьст-къаьстача дешара курсаш дIаялар санна йолча уж чакхъяхара тIехдикача формаех а.

Пропагандисташта хьалхашка къамаьлаш дир РСФСР КП ЦК парторганизатора В. Н. Лаврентьева, КПСС рескома организационни отдела заведующа В. П. Шутина, республика къахьегамаи социальни дешаштеи йолча Пачхьалкхен комитета председателa А. Н. Инуркаева, Нохч-ГIалгIай историе, экономика, социологе, филологе Iилма-тохкама института директора А. А. Манкиева, хIаьта иштта республика вузий преподавателашеи Iилмахоши.

В. АХМАТУКАЕВ,
КПСС рескома Политинститута проректор.

ЙИЦЪЯЛИЙТА ИСТОРЕ ОАГIОНАШ

ЦОЦАНХОЙ ГIОАЗОТ

Перестройка шерашка мара кепайоазон тIа Цоцан-Юрт йоаккхаш хиннача тIемах нагахьа мугI хиннабац. ХIаьта цига гIоазот деш вийнав виъ бIаь гаргга саг, вешта аьлча, 374 саг. Геттара а Iаткъаш дар цу тIем тIа, байнача наьха сийна Iаьдало цхьаккха белгало яь ца хилар. Кашамашка нагахьа боарза тIа алам мара хIама ца дуташ, кхыметтел чурташ а тIехьа дIадоахаш къиза кулг тIадихьадар, вай Сталински режимо мехках даьхача шерашка.

Цхьабакъда, гIоазоте байнараш бицбаь-м Iийнабацар цоцанхой. Юрта мел эттача таьзете, мовлат дешача, сагIа доаккхача шоай дуIана юкъе Даьлагара царна къахетам бехаш, ялсамален совгIат дехаш хулар уж. ХIаьта а дегашта саIехам хилацар, байнарашта хьалхашка дийнабараш даим денхарийла болга кхетадора.

Цул совгIа 1919 шера 9 апреле Цоцан-Юрта хинна тIом, Iаьдало шийна хеттача оагIорахьа мах хувцаш, теркал ца беш бутар. Цудухьа цоцанхой революционераш, цIе партизанаш хинаб, яхаш, агитаци а яр еш. Цхьабакъда, Сталини цун гонахьара гIози дIачIоагIбенначул тIехьагIа, дика а во а дош ца оалаш битар гIоазот деш байнараш. ХIаьта цу гIоазоте дакъалаьца дийнабисараш а, «халкъа моастагIий» а беш боабаь дIабаьхар. «Дина фанатизмо гIовттабаьраш», аьнна, цIи тиллар царех. ХIаьта из цIи перестройка йолаелча мара тIераяккха вIаштIехь а даланзар. Цу тIемах лаьца (лакхе белгал ма даккхар), кепайоазон тIа нагахьа дош аьннадац, Iаьдала бокъо йоацаш хиларца.

Бакъда, Х. Ошаева «Алан шераш» яхача ший роман йистедоалаш, массехк дош хьоахаду Цоцан-Юрта хиннаха тIемах: «500 саг а вувш из боккха тIом бар, цунца дувзаденна Къулбаседа Кавказера тIом чакх а баьлар», аьнна. Цул тIехьагIа М. Музаева кховзткъеи иттлагIча шерашка «Цоцан-Юртовски тIом» яха очерк язйир. Доккха баркал ала доагIа Музаев Мухьмада, хIана аьлча, цу лергдоацача историена духьала лаьтта Iаьржа пордув дIаяккхаргахьа баьккха гIа хилар цо язбаьча балхах. Цхьабакъда, из очерк а вIамигача тиражах араьлар. Из бахьанце дуккхача нахага дIа а кхачанзар. Из ишта дале а, Музаева доккха совгIат дир вай махкахошта, къаьстта цоцанхошта. Ший очерка тIа цо къаьгта хьагойтар цу тIема бирсал, социальни овла, юртахой майрал, къонахчал, барт, яхь йолаш уж хинна хилар. Заманга хьажжа цензурах чакхъялийта, партократена тоам беш йола оагIонаш юкъейоалаеш гIулакхаш леладе дийзар, хIаьта а очерка автора сий лохдеш хIамаш дацар цу тIа. Цу хана «воккхагIа вола воша — эрсе» юкъевоацаш цхьаккха исторически болам хила йиш яцар. Большевистски идеологи хила езар, вижа уллаш гуш долча гIанашта юкъе а...

1919 шу. Кегвенна замаКъулбаседа - Кавказа къамаш Гаргарча Малхбоаленах дIаккхета деза, яхаш, кхайкарал деш хинна «лоаманхой Iаьдал», имам а хинна лоаманхой паччахьалкхен хьае гIийрта Узун-Хьажа, деррига а вIашагIъийна дар. Урхаш цхьаьне кара сеца белгалдаьнна доаца Iаьдал. ХIетта, бутт хьалха, бичераховцех, массе а политически низаш цхьана вIашагI а кхийтта мукъаьяьккха Терски республика.

ЦхьайтталагIча ЦIеча Эскара мугIарашка дIайха лазар даьржар. Герз, маладаа, тIадувхар ца хилар бахьанце, Астрахане дIадоада из эскар. Малхбузехьара тIавоагIаш Деникин вар. Февраль бетта ХIирийче, ГIалгIайче, Шолжа-ГIала, моастагIчо дIаьккхар.

КIайча эскара духьале е лаьрхIа вар шейх Митаев Iаьла, шийна уллув 6 эзар мурд а волаш. Митаев цхьаккха политически тоабах дIакхеташ вацар, ший платформа яр цун — Тийркаца дахаш долча къамий шоай федераци хьаелга. Из Росси паччахьалкхенца барта в хургйолаш. Цудухьа из ший мурдашца Нохчийче моастагIчох лорае кийча вар. Цун амарагIа духьале ю Деникинах нохчий юрташ лораеча. Деникинцашта духьале яь цоцанхой марксисташ-большевикаш бац. Е большевикех е цар викалех саг хиннавац цига цу дийнахьа. Цхьабакъда, хьалха денз вIашагIкхийтта тоабаш хиннай ГIойтIа, Iаьлхан-Юрта, БердакIала, Чечане, Гудермесе, моастагIчоа духьале еча дакъалоацаш, шоашта керте Митаев Iаьлий викалаш а болаш. Царех цаI хинна Маев Iоба. Цу тIем тIа моастагIчох лийтараш, шоай хьаьнала къахьегам, шоай мохк, бусалба дина сий лорадеш леташ, синош Iодахка дув бина, шоай дегIамаш тIа хий а кхерза, ламазаш кара долаш, барзкъа хийца бов кийчбенна нах хиннаб уж.

Цар лайнадац бIаь шерашка сатувсаш Советий Iаьдало денна лаьтта, шоашкара моастагIчо дIадоаккхалга.

ХIанз дувцаргда вай Цоцан-Юрта хиннача тIемах. ХIаьта а, цу бирсача денга тIаккхачалехьа, хиннача юхьигах ца аьлча, дизза хургдац вай дувцар.

1919 шера 29 марте пIаьраска дийнахьа Цоцан-Юрта маьждиге рузбана нах гулдуча хана Деникина парламентер кхаьчар. «Еррига Кавказ кIай эскаро дIалаьца я, цудухьа дов а ца деш, тхо шоай юрта гIолла чакхдовлийта деза оаш. Цу гIулакха шо раьза деце, Iалахан-Юртах, ГIойтIах хиннар хургда шун юртах а шоах а, — аьнна, ультиматум оттайир цо юртахошта хьалхашка. Ше яхар цоцанхоша кхоачашдергдоацалга хайча сиха вахар эпсар. Вешта аьлча, «Кхайканза бенар, доттанза бахаб» яхар санна. КIайбарий викал дIавахачул тIехьагIа, юртахоша кхетадир тIом бе шоаш кийча хила безалга. Юрто хержа боккхий нах, Iаламнах, юрта къаьда Махьатмирза, Исраилов Iальви, шейх Митаев, Гадаев Идиг, кхыбараш. Цар нахага дIакхайкадир, сихха моастагIчоа духьале е кийчо е езалга. Шейха Митаев Iаьлас аьлар маьждиге гулбеннача нахага: «Вайца веза-воккха Даьлеи цун овлияаши ба. Бокъо бахьан, нийсхо бахьан, вай синош Iодахка дезаргдола ха хьаэттай. Воай истий корталеш тIадоагIалда, вайха зовв а, эсал а хинна тахан дIагIоргволчоа», — аьнна. Раьза хиларца хьаллаьцар из массане а. Цига гIоазот а дийхкар цар.

ПхелагIча апреле денз рузбан маьждиге гаха дина хьехамаш де доладелар. Цар чулоацам укх тайпара бар: «Советий Iаьдало хьакхайкаяь нийсхо, бокъо КъорIа хьехамашца цхьана йоагIаш хилара тешал ду. Цудухьа из бокъо къувсаш, воркхIе даьша лорабаь кхуврч лорабеш, Даьла духьа гIоазот дийхка моастагIчох латаш веннар, барт хоаттам боацаш ялсамала гIоргва кхоана доагIаргдолча къематдийнахьа». Цу хана царна хацар, цхьа шейх Митаев Iаьла воацачун, шоаш селлара чIоагIа лорадаьча Iаьдало, массехк шу даьлча «халкъа моастагIий» а баь, сийнача СибарегIа Iобохьийтаргболга.

1919 шера 5—8 апреле Цоцан-Юрт, моастагI тахан-кхоана тIалатт, яхаш, кийчо еш яр. Цудухьа тайпан боккхагIа болча Маев Iабаса, Берсанов Дасиса тIадиллар, долаш дола герз нахага дIакхоачийталга. Юрта гонахьа ха оттадир...

Массехк ди хьалха, 29 марте Шолжа-ГIалий тIа хиннача собране нохчий юрташкарча викалаша а «Лоаманхой Iаьдало» а Деникина дош деннадар, нохчашка кхы духьале ца яйта. ХIаьта из дIахеза инарал Ляхов чIоагIа раьза а вар. Собране тIайийцача резолюцена Деникин а вар раьза. Цу собране ца хиннача шейх Митаев Iаьлий мурдех мара кхерам бацар Ляховна Цоцан-Юрт йоаккхаш. КIайча эскара тIема операци юрта тIайолаялехьа хьалхарча дийнахьа шейх Митаев моастагIчоа духьала тIема кийчо яйташ вар. Духхьал цхьа хIама чIоагIа садуаш дар шейха, Иласха-Юртара Кунта-Хьажий зерат дохадар кхерам бар Дагестанера Гудермеса тIадоагIача кIайча эскаро. Цхьа тоаба яр, йоккхача топий, пулеметий, кхыдолча герза кхоачам цхьа дакъа цига дIадахьийта деза, яхаш. Хургдар шаьра гуш волча шейха къар бе маганзар уж нах. ДукхагIа бола низ Иласха-Юрта дIахьожабе бийзар.

Шейхо яхача тайпара, Иласха-Юртагахьа тIа а ца гIерташ, шоай беррига низ Цоцан-Юрта тIабарзабир моастагIчо.

Инарала Ляхова Цоцан-Юрта тIахийцар дикагIа дола гIашлойи, пластунскии, дошлойи эскара доакъош. Йоккхий топаши, самолеташи. Эскаро дIакъайлар Шаьлара, Герменчугера, Гудермесера, Джалкера юрта тIадоагIа наькъаш. Юрта го беш дIайолайир кIайчар тIема операци. Ха деш болча Байсултанов Мухьмада, Бакаев СангIарийна, Товзиев Ахьмада, Насуханов Дудина хоабелар тебаш тIабоагIа моастагIийн.

ТIом болабелар. Зукийбоарз оалача моттиге тIаоттаьяр кIайбараша Цоцан-Юрта чуетта йоккхий топаш. Шоай артподготовка йистеяьлча, психически оала, вешта унзара, атака йолайир. Цхьабакъда, юртахоша хьежаеш еттача йоккхийча топий пхорчаша, асаро легаду гIа санна легабора моастагIий. Психически атаках нохчий кIантий бохалургбоацалга хайначул тIехьагIа, цхьан юкъа тIехьашкабаьлар кIайбараш. Толам гуш бацар цхьанна оагIорахьара. Шиннахьара еттача йоккхийча топаша дIакхухьар адамий синош. Шоакъалашта юкъе гIолла, шоай юртахой дегаш урауттадеш лелар Махьатмирзеи Мусло-моллеи. Цар тIаьнкIал доахкар КъорIаш.

«Къонахий лазаро хьувзабеш, метта керчаш бала багIац. Къонахий бокъо, даьй баьха лаьтта, къаман ди, турпалча дай сий а лорадеш, моастагIчох латаш гIоазота бала беза», — яхаш, цхьан тоабангара баьле вокханга а боалаш лелар уж.

Мухь бетташ кхайкар уж шиъ тIом беча юртахошка: «Шек ма довла, кIантий, вайха веннар шийнен-шийней, яхаш, къувсаш ялсмален наIараш йийлла, сигален корашка гIолла вайга хьежаш хIуралIалий мехкарий ба шоана. Вайха цхьаьне моастагIчунгахьа букъ бербазбой, сигален кораш дIакъовларгда цар, эхь а хийтта», яхаш.

ЦхьайтталагIча сахьате дIаболабенна тIом, кхаь сахьата совгIа бIаьхбеннабар. Патронаш тIаккхахьа кхоабацар нах. Уж а кхоачалуш йоагIар. ЧIоаггIа гIо хьашт долча ханна, моастагIчун го ийлха болча юкъе гIолла чакх а ваьнна, йоккхача топаца оарцагIвера Шаьлара ШитIа, Цоцанхой пулеметаша мангало буц санна Iобехкар дошо беса погонаш йола кIайчар эпсараш. Шинна оагIорахьара тIема арара, сихбенна вордаш тIа дехкаш, дIакхухьаш дакъий дар. Делкъел тIехьагIа шиъ сахьат доаллаш кIезиг-дукха лаьгIбелар тIом. КIайчарна моттацар, юрт хьа ца йоаккхалуш шоаш иштта бIаьхлургба, аьнна. Шоай тIемахой декъий хьагулдеш лийннача цхьан эпсара: «Ма кхом ба-кх укх, мезаша бизача лоамароша хIалакбаьча, башхача донской гIалгIазкхий!» — аьнад, яхаш дувц наха. Цу дешаша тешал ду, моастагIийн шоай атта толам баргба мотташ хиннaлга.

Цхьаццанахьа тIом юха а бикълуш боагIар. ТIехьашкабовла бийзар, Iазе ор, оала моттиг лораьрий. Шоай тIехьашкадовлар лораде, кIезиг-дукха юртахой битар цар юхе. ХIаьта уж, моастагIий ма могга гарга а бахкийте, шалташца дегIалъухар. Беза мах тела бийзар моастагIчун хIара нохчочох. Духхьал Цукаев Нухьас 6 салте вийр шалта етташ. Из, дийна а волаш каравоалаве аьнна, амар дир эпсаро. Бакъда, кхы из каравоалаве вIаштIехь а ца даьнна, топий гебагIаш тIа хьалъайваь са даьккхар цар цу денал долча къонахчун. Са хьалдаьлча а, цун бе йоаллар шалта.

Дукха бар човнаш хиннараш. Бакъда, уж тIема юкъера бовла туьгаш бацар. ТIом геттара бикъ беннача хана, Иласха-Юртара хьаккхьачар шейх Митаев Iаьла. Кхы дIахо тIом барах хIама хургдоацалга кхетадир цо. Коара коа а воалаш, нахага юхадовла, аьнна, амар дир цо. Чоп баьнна яр из тIаваьгIа говр.

Чов ца хулаш саг висанзар Цоцан-Юрт лораьчарех. ХIаьта байнараш-м дагарбаьбацар. Бакъда, шоллагIча дийнахьа хайра из. Цу сайрийна цIи техар моастагIчо юртах. ХIаьта шоашта духьал мел нийсвеннар, къоано е бер дар аьнна, къа ца хеташ, вувр деникинцаша. Веддар-хьийддар ца вохийташ, тураш деттар дошлоша. Цхьабола юртахой шоай цIеношкара дов юхадеш бар. Визиева Маликат ший коа тIа топа гебагIа Iетта йийр моастагIаша. ХIаьта массехк кIай салтечоа шодаца човнаш е кхийра ший са хьалдалалехьа Батаев Салихьата. МоастагIий тIаккхачалца, турпала иллешца, назмашца зовне пандар тIехьа а лоткхаш, ший юртахой дегаш урауттадора цо.

Шоай цIеношкара дов ца социйтараш, цIеноех цIераш а етташ боагабора моастагIчо.

МаькIажа боад къовлабелча, юртах баьлар дийна бисараш. Цхьабакъда, цу буссе а кхыча юрташкара даьнна оарц шийца а долаш, моастагIчунна тIалетар шейх Митаев Iаьла керте вола дикка йоккха тоаба. Масседа оагIорахьара детташ герз а долаш, ванагIа сигале тIайоагIа-теш, аьнна, моастагIчоа, хетийташ летар нохчий кIантий. Салташта кхача кхехкабеш лаьтта яьш а дуташ, аракхессар моастагIа Цоцан-Юртара...

...1990 шера 3-ча ноябре Цоцан-Юрта мохк гулбелар. 71 шу хьалха из юрт лораеш байнараштa тIера сагIа даккха, цар сий де, уж дагалаца. Дукха къахьега дийзар, цу бирсача деной тешаш хинна къоаной вIашагIтохаш. 1919 шера апрель бетта гIоазот дехкаш дув бича майдан тIа гулбеннабар, сагIа даккха вIашагIдидатураш.

— Дала къоабалдолда цар гIоазот! — йоахар массане.

З. ХАМЕРЗАЕВ, А.-Г. УГУРЧИЕВ.

Дукха ха йоаццаш кинематографистий Центральни ЦIагIа США гIоръяьнна «Оскар» яхар санна йола «Ника» яха профессиональни призаш дIалуш моттиг хилар. Вай мехка хIанз кхозлагIа хул из къаьга церемони.

1989 шера эггара дикагIа хиннад режиссераша Д. Абашидзеси дукха ха йоаццаш кхелхача С. Параджановен даьккха «Ашик-Кериб» яха фильм. Шера эггара дикагIйола актриса лаьрхIай «Интердевочка» яхача фильме керттера роль ловзаяь Яковлева Елена. ХIаьта шера дикагIвола актер лаьрхIав фильме «Iу» яха роль ловзаяь Борисов Олег.

Иштта призаш елар дикагIдолча документальни, анимационни, Iилма - популярни фильмашта а. 1989 шера эггара дикагIа шоай болх барах белгалбаьхар режиссераш, оператораш, сценаристаш. Лоацца аьлча, керттерча кинематографистий профессеех теркал ца еш цхьаккха а йисанзар.

СУРТА ТIА: маIача наха юкъе эггара дикагIа роль ловзаярах гIоръяьнна «Ника» СССР халкъа артиста Борисов Олега дIаелар актрисас Федосеева - Шукшина Лидияс.

Р. ДЕНИСОВА сурт.
(ТАСС фотохроника).

Школьни реформа — массане гIулакх

ВАЙ ЮКЪАРА ДЕКХАР

Хьалкхувш йоагIача тIехьенна боаггIаш бола кхетам балар — вай юкъара декхар да. Тахан зIамига ба уж, тIайоагIача хана вайна метта дIаовтта безаш ба. Кхоана массайолча сферашка къахьега дезаргда цар. ТIаккха хIанз вай нийса кхетам баларах тийша хургда цар вахар. Цудухьа, вай йоккхагIйолча тIехьено дукхагIа теркам, деррига хьаькъал тIадахийта деза къона личность оттача, цун ший декхар балхацара уйла, боккхагIчарца эхь - эздел хургдолаш.

Цу тайпара кхетам луш, нийсача новкъа боахаш хьалкхув ГIаьзе - Юртара юкъерча школера дешархой. Са къамаьл хилар цу школа завучаца Кукурхоева Розайца.

— Ховш да, школьни реформо дIадеххача тайпара шун школе ялх шу даьнна бераш деша Iомаде болабенналга. МалагIа проблемаш эттар хьехархошта хьалхашка цу гIулакхаца ювзаенна?

— Тха мелйола проблемаш къоастае тхона гIо дир районос: учебникаш делар тхона, дикагIбола хьехархой бахкийтар. Даьшта - ноанoшта чIоагIа дукха дезаделар шоай берашта ялх шу даьлча дешар - йоазув оаха хьехар

Берашта цIагIа бе болх телац оаха, хIаьта а, царна цхьа хала моттиг нийсъенна, гIо эшаш хIама хилча, шоашта могар деш, берага хьожаш хул да-нана. Хьехархо йолаш аз болх бу дукха ха я, хIанз завуч а я со. Сай опытах сона хов, ялх шу даьлча денз берашта дешар хьехар ший цхьацца дика оагIонаш йолаш хIама долга. Цу хана бераш хIама хара, довзара, тахвара чIоагIа тIерадолаши дешарца сакъердалуш хул. ХIара дийнахьа, 9 сахьат даьлча денз 12 сахьати 30 миноти яллалца деша а язде а Iомалу бераш, хIаьта, делкъел тIехьагIа массаза санна ловз уж.

Бераша хьалхарча классе Iомаду: учебникаш, программа, предметаш, эрсий мотт, (йоазув), деша, математика, наьна мотт, къахьегама кхетам, масала, книжкашта закладкаш йир, сурташ дахкар, ашараш, физкультура, гонахьара Iалам довзар. Цхьаболча хьехархоша дувц, ялх шу даьннача берашта хьеха сов хьалха да яхаш, из боккха низ ба, берий кхетама программа сов чоалхане а я. Цул совгIа, 35 минота йола урок царна йIаьха я, амма, берий ловза лела, ада безам боагIа.

Со кхыча оагIорахьа хьеж цу проблемага, берашта дика мага а мог, сакъердам болаш Iома а ю программагIа мел йола урок. ВIалла хала а дац из царна, ворхI шу даьначарначул.

— Сога хьаьттача-м, кхы зIамагIа болча хана а Iомалургдар царна дукхагIдар, — йоах цо дIахо дувцаш.— Духхьал, мел Iомадер царна гойтарца, ловзара кепаца Iомаде деза. Масала, вIашкатохар, тIерадаккхар оаха гIажилгашца Iомаду, кружочкашца, цхьабакъда, деша во дешац, материал дика караерзаю. Урок йоллаше а каст-каста физкультура ю оаха, дукхагIа ловзийт бераш, кIезиг - дукха «хар-цахь» а лелийт. Практико хьа ма хьоккхара, ялх шу даьлча, долхашше а хьалхарча классе деша дахача берашта а дика мог программа караерзае. Школе берашта хьехархоша хьех, цIагIа даьша - ноаноша гIо ду.

Тхона аттагIа хургдар тха юрта берий беш яларе. Из ца хиларах дукхагIа хало школана тIайоагIа. Города школашкарча хьехархошта дукха аттагIа да, хIана аьлча, берий беша эрсий мотт Iомабу вайнаьха берашта.

Берий беш ца хиларах деррига декхар школана тIадижад. Бераш логически уйла е, предложенеш бакъахьа вIашагIъехка, суртех е опорни дешаех чоалхане доаца дувцараш вIашагIдехка Iомаде деза тха. Цул совгIа, къахьега а Iомаду оаха уж. Оамалах, культурах йола беседаш чакхйоах царца. Даьхенцара безам Iомабу, дийша книжкаш дувц, цар тIа бувцача турпалий метта хилча оаша фу дергдар, яха хаттар берашта хьалхашка а увттадеш. ХIанзара хьехархо эггара хьалхарча даькъе дика знанеш йолаш хила веза. Бераш хIанз чIоагIа дукха хIама ховш да, цар дукха а вIалла дагадоацаш а хаттараш ду тхога. Цу хатташта жоп дала кийча хила веза хьехархо. ХIаьта, бер човхаде дезаш моттиг хуле, чIоагIа сабарца, хьожаш де деза из.

А. ХАРСИЕВА.

СПОРТА ТЕРКАЛЙИЦ

Дерригача дунен тIа вай республика дIайовзийтай СССР заслуженни тренера И. А. Кодзоева. Иштта тIехдика бовзаш ба тренераш В. М. Адаменко (еза атлетика), С.-А. Х. Абдулаев (класически кIалтохаргагIа лаcтар), халкъашта юкъерча класса СССР спорта мастер Х. В. Джабраилов (бокс), СССР-а спорта мастер В. А. Слиньков (топ кхоссар), иштта кхыбараш а. Вай республикера 9 спортсмен мехка сборни командашта юкъе ва.

Таханарча дийнахьа шоай дикача хьоккхамашца белгалбаьнна къона спортсменаш Ш. Баракаев, А. Эдиев, А. Исраилов, К. Байсангуров, иштта кхыбараш а таро йолаш ба нхы дIахо а шоай говзал лакхъе, тIехь-тIайоагIача хана йоккхача спорте дакъа лаца.

Лоацца аьлча, лакхапрофессиональни говзал йола спортсменаш хьалхебе таронаш йолаш да вай.

Из теркал а деш, ший болх дIахьу физкультуреи спорти дегIайоалаяра Нохч-ГIалгIай Республика «Динамо» совето. Цар айхха бувзам лелабу школашца, техникумашца, СПТУ, лакхерча дешара заведенешца.

Лакхаспортивни говзал йолча мастераша дешархошта юкъера хьахерж спорта тIаккхувшбараш, царца занятеш чакхйоах. Цу гIулакхо таро хулийт берий ха зехьа йоа а ца еш лорае.

Иштта, № 22 йолча юкъерча образовательни школаца, яйгача атлетикагIа йолча берий - кхелетарий школаца, футбола йолча специализированни школаца, «Боевые перчатки» яхача берий спортивни клубаца шефски болх бу «Динамо» яхача Рессовето.

Республика спортсменаш кийчбара даькъе из йоккха ганз я.

Бахача, къахьегача, дешача наха чIоагIа эшаш, унахцIенон хьаст ба спорт.

«Динамо» стадионе болх беш я 14 абонементни группа, цига дакъалоацаш 285 саг ва. ДIададахача шера 135 спортивно - массови мероприятеш чакхъяьхай физкультура комитето, цига дакъалоацаш хиннав 1800 саг. Укхаза дезду деррига спортивни цIейш, вIашагIкхет митингаш еш бола нах, дайноаной боагIа шоай берашца мукъа ха сакъердаме, безаме дIаяхьа. Аьлча харц хургдац, «Динамо» стадион города культура юкъмоттиг а хинна дIаэттай.

ХIаьта — хIанз хьожаргда вай цу стадиона хьалаш тоадара города кулгалхоша фу терко ю. Белгалдаккха доагIа, боаггIача боараме укхаза хьалаш доацалга. Масала, кхыча республикашкара, районашкара, юрташкара спортивни мероприятешка дакъалаца хьабаьхкача спортсменашта чубаха фусам яц. Из проблема къоастае езаш я. Цул совгIа, вайна Iаламо таро хулийт бIаьччача шера спортсменашка тренировкаш яйта. Бакъда, хьалаш ца хиларах из вIаштIехьдалац. Цу гIулакха тхо ца долхаш, оаха дехар ца деш моттиг йисаяц вай городе,— йоах спорткомитета директора М. А. Мурадова. — ИIаьххача хана ремонт а еш лаьттай стадион, тха мелдола спорта гIирсаш къаьна да, иштта реконструкци е езаш я стадиона трибуна а.

Республикера цхьаболча кулгалхоша йоакхо еш ца хиларах спортивни обществай хьалаш дикачарех дац. Ховш ма хиллара, хьадеш дар кулгалхошка гIолла мара де йиш йолаш мичад.

Физически культуреи спорти дегIайоалаяра «Динамо» яхача Нохч - ГIалгIай республикански Совета председатела заместителалла хьожаваьв Орцуев Хьасан.

Спорта болх айбара тIаерзаяь дукха мероприятеш я цо оттаяь. ХIаьта хано хьахьокхаргда деррига а.

Т. МАЛЬСАГОВА.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

ТЕЛЕПРОГРАММА

22 ЯНВАРЬ, ШИНАРА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120+30).
9.00 — Деловой курьер.
9.15 — Берий сахьат (французски меттала урокаца).
10.15 — Документальни фильма премьера. «Трава забвения».
10.55 — «ХIаране цIагIа чувула» яха художественни фильм. 2-гIа сери.
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм «Водавар». 6-гIа сери.
16.10 — «Яицъенна оагIонаш». П. И. Чайковски произведеней концерт. 1-ра передача.
17.05 — Мультфильмаш.
17.30 — Чемпионаца цхьана.
17.45 — Документальни фильма премьера. «Реабилитация надежд».
18.10 — Сенах лоkх лаьтта дахача бераша.
18.55 — Политически диалогаш.
19.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 2-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — «ВИД-о» гойт: «Поле чудес».
23.30 — В.-А. Моцарта произведений концерт.
23.05 — Документальни фильма премьера. Австралийские хроники». 1-ра фильм — «Наследники Айртона» (00.00) — ТСН.
00.15 — «Сайренца денз делкъийга кхаччалца». Художественни фильм. 1-гIа сери.
1.25 — ДIалохкхий, доттагIий!

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Ноктюрн 1931 ш.». Научно - популярни фильм.
8.35, 9.35 — Музыка. 4 класс.
9.00 — Французски мотт. 1-ра шу.
10.05 — Французски мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Географи. 7 класс.
11.05 — Маман, папан, сон.
12.05 — «Вечное движение». Документальни фильм.
13.25 — «Загадка кубачинского браслета». Художественни фильм.
14.40 — РСФСР городий телестудеш. «Эко-90» (Анадырь).ч
15.05 — Ритмически гимнастика.
16.45 — Передачай программа.
16.50 — Телехьажархой дехарца «Ийс шу экстрасенсашца». Телефильм. 1, 2-гIеи сереш.
18.55 — «Беш Iай». Специалиста хьехамаш.
19.10 — Музыкальни открыткаш.
19.20 — ИПП.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Коллаж.
20.20 — «Шо хьех Мария Бишус».
21.00 — Ха.
21.45 — «Любочка» яха художественни фильм.
22.45 — Музыкальни абонемент. «Вовзалаш, Гинтарас Ринкевичус». 2-гIа передача.
23.55 — «Хана низга». Документальни фильм. К 100-летию изобретение фотографии.

23 ЯНВАРЬ, КХАЬРА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120+30).
9.00 — Актуальни интервью.
9.15 — Сенах лоkх лаьттарча бераша.
10.00 — Документальни фильмаш: «Выше всяких сил». Сказка про царицу ВАЗ».
10.40 — Мультфильм.
10.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 3-гIа сери.
12.00 — ТСН.
12.15 — «Австралийские хроники». Документальни фильм. 1-ра фильм. «Наследники Айртона».
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм. 7-гIа сери. «Змм...».
16.15 — «Яицъенна оагIонаш». П. И. Чайковске произведеней концерт. 2-гIа передача.
17.20 — Берий сахьат (немецки металла урокаца).
18.20 — Хоккей. Чемпионат СССР. ЦСКА — «Спартак».
21.00 — Ха.
21.45 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 3-гIа сери.
22.50 — «Австралийские хроники». 2-гIа фильм — «Золотое руно Австралии».
23.45 — ТСН.
00.00 — «Сайренца делкъийга кхаччалца». Художественни фильм. 2-гIа сери.
1.05 — «Старое танго». Фильм-балет.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Звездный час». Научно-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Природоведени. 3 класс.
9.05 — Немецки мотт. 1-ра шу.
10.05 — Немецки мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Литература. 7 класс.
11.05 — «УнахцIено».
12.05 — «Любочка» яха художественни фильм.
13.15 — РСФСР городий телестудеш. «Г. Форе. Реквием». (Волгоград).
13.35 — «Круги на воде». Документальни фильм.
14.45 — Музыкальни абонемент. «Вовзалаш, Гинтарас Ринкявичус». 2-гIа передача.
17.35 — Передачай программа.
17.40 — «Чернохвостая чайка». Телефильм.
17.55 — «Кто-то теряет...».
18.25 — ИПП.
19.05 — Музыкальни открыткаш.
19.10 — «Иллеца са хинна тешаме». Муталиев Шовхала Хьаж-Бикара кхолламах (гIалгIай меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — РСФСР городий Телестудеш. «Г. Форе. Реквием».
21.00 — Ха.
21.45 — «Тео Адамз хьех шо!».
23.05 — Волейбол. Кубок европейских чемпионов. МаIанах. ЦСКА — «Филипс» (Итали).

24 ЯНВАРЬ, ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120+30).
9.00 — МВД сводкаех.
9.15 — Берий сахьат (английски моттала урокаца).
10.15 — «Кхы а безамах». Концерт.
10.35 — «Площадь карточных часов». Мультфильм.
10.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 4-гIа сери.
12.00 — ТСН.
12.15 — «Австралийские хроники». Документальни фильм. 2-гIа фильм. «Золотое руно Австралии».
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». Художественни фильм. 8-гIа сери. «БIи».
16.20 — Тхо лаха долх.
16.40 — Документальни фильма премьера. «Мастер, Маргарита»... Испанский металлара ший лоIамера перевод.
16.50 — Берашта — фильм. «Плыви, кораблик».
18.00 — «...16 даьннеи боккхагIеи».
18.40 — МВД сводкаех.
18.50 — «Эхь да е сакъердаме да».
19.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — Фигурни катани. Европа чемпионат. Парни катани. Ший лоIамера программа. Болгарера передача.
22.30 — «Австралийские хроники». 3-гIа фильм. — У Майка Маррея нет проблем».
23.25 — Под знаком. «Пи». Перерыв йолча хана (00.25)— ТСН.
1.10 — «По семейным обстоятельствам». Художественни фильм. 1-ра сери.
2.15 — Поэтаца В. Боковца вIашагIкхетар.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Займите места на Олимпе». Научно - популярни фильм.
1.35, 9.35 — Литература. 8 класс.
9.05 — Испански мотт. 1-ра шу.
10.05 — Испански мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.40 — Природоведени. 2-гIа класс.
10.35 — Компьютерца диалог.
12.00 — «Мы цыгане». Фильм-спектакль Московского цыганского ансамбля «Ромэн».
13.25 — «Возвращение мастера». Фильм-концерт.
14.25 — РСФСР городий телестудеш. «Между прошлым и будущим».
15.15 — Ритмически гимнастика.
17.10 — Передачай программа.
17.15 — «Ни кочегары мы, ни плотники».
17.55 — Музыкальни открыткаш.
18.05 — ХIара письмона — теркам.
18.35 — Долуш дерга, хиндерга». Экономический хьесап (нохчий меттала).
19.20 — ИПП.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Соьлжа-гIалан коьрта маьждиг: муха дIадаьду из дар (нохчий меттала).
20.45 — Всероссийски конкурса лауреата С. Лунина дIалохкх (домбра).
31.00 — Ха.
21.45 — Короткометражни художественни фильмай премьера. «Кинь в меня яблоком», «Фокусник».
23.05 — «Ночное рандеву». Минскера передача.

25 ЯНВАРЬ, ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — Iуйре (120+30).
9.00 — Инновация, маркетинг, результат.
9.15 — «Праздник непослушания». Мультфильм.
10.05 — «...16 шу даьннеи боккхагIеи».
10.55 — «ХIаране цIагIа чувула». 5-гIа сери.
11.45 — Халкъа ашараш.
12.00 — ТСН.
12.15 — «Австралийские хроники». Документальни фильм. 3-гIа фильм — «У Майка Маррея нет проблем».
15.00 — ТСН.
15.15 — «Города йистера больница». 9-гIа сери «ДIавахар».
16.20 — Маман, папан, сон. Бера 2-гIа шу да.
16.50 — Берашта — фильм. «Иванко царь Погонин».
18.10 — Контакт-форум.
18.40 — Фигурни катани. Европа чемпионат. Кхалнах. Ший лоIамера программа. Болгарера передача.
19.40 — ВИД программа.
19.55 — «ХIаране цIагIа чувула». Художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.45 — ВИД программа. Перерыв йолча хана (23.45) — ТСН.
1.00 — «По семейным обстоятельствам». Художественни фильм. 2-гIа сери.
2.05 — 100 лет русского искусства. О выставке произведений из личных коллекций.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Маьхк. ЦIа. Да». Научно - популярни фильм.
8.45, 9.35 — «Вайна юкъера дуне». 1 класс.
9.05 — Английски мотт. 1-ра шу.
9.55 — «Есть угол на земле...». Документальни фильм.
10.05 Английски мотт. 2-гIа шу.
10.35, 11.35 — Физика. 8 класс.
11.05 — «Великобритани тахан». Эрсий меттала передача.
12.05 — Короткометражни художественни фильмаш: «Кинь в меня яблоком», «Фокусник».
13.25 — «С любовью и народной песне». Встреча с фольклорным ансамблем «Московия».
14.05 — Документальни фильмаш: «Донкихоты из Лелятино», «Клуб полуночников».
14.45 — Паччахьалкхен республикански академически А. Юрлова цIерагIча эрсий хоровой капелла концерт.
17.05 — Передачай программа.
17.10 — «По Кабардино-Балкарии». Телефильм.
17.30 — Наха гIулакхдар — хьалхарча плане (нохчий меттала).
18.30 — «Телефакт». Критически журнал.
18.55 — Хоамаш. Музыкальни открыткаш.
19.05 — ИПП.
19.45 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.00 — Арена.
21.00 — Ха.
21.45 — «Суперограбление в Милане». Художественни фильм. (Итали. 1964 ш.).
23.25 — Соалозий спорт. Чемпионат мира. Сигулдера передача.
23.55 — Дзюдох латар. СССР чемпионат.
00.25 — Вай фондашкара. ДIалохкх РСФСР халкъа артиста В. Власенкос.

26 ЯНВАРЬ, ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — Халкъа илле конкурса доакъашхой концерт. Хабаровскера передача.
7.00 — Мультфильмаш: «Миниатюры-86», «Музыка».
7.15 — Массанена йола спорт.
7.30 — Ритмически гимнастика.
8.00 — Iуйрийнара самукъадоаккха программа.
8.20 — УнахцIено.
9.00 — ТСН.
9.15 — Кхерамзлен болам.
9.45 — «Дош». Литературно-художественни программа.
11.45 — «Пестрая лента». Эстрадни концерт.
12.15 — Документально-публицистически фильма премьера. «Из бездны» 1-ра фильм. «Люди блокады». (Производство Австрия, США, СССР).
13.15 — Фигурни катани. Европа чемпионат. МаIанах. Произвольни программа.
14.00 — «Ландшафты земли». Научно - популярни фильма премьера. 3-гIа сери — «Вулканы» (ФРГ).
15.00 — ТСН.
15.15 — М. Горьке цIерагIча киностуде 75 шу дизарца. «Валамут». Художественни фильм (1978 ш.).
16.40 — «Странный зверь». Мультфильм.
17.00 — Телесеть чудес в Диснейлэнде.
18.00 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.45 — Режиссера Я. Фрида фильмаш. «Дон Сезар де Базан». 1, 2-гIеи сереш.
21.00 — Ха.
21.45 — Фигурни катани. Европа чемпионат. Ший лоIамера халхар.
22.45 — «Воспоминание» о песне».
23.15 — ТСН.
23.30 — До и после полуночи.
1.30 — «Безымянная звезда». Художественни фильм. 1-ра сери.
2.35 — «Северные звоны». Фильм-концерт.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — Мультфильм.
8.30 — «НЛО: необъявленный визит». 7-гIа передача. 1-ра дакъа.
9.10 — Передачай программа.
9.15 — «Шун дехарца». Концерт.
8.55 — Хоамаш.
10.00 — «Содружество» яха видеоканал.
13.30 — «Плюс одиннадцать». Российски ТВ программа.
17.00 — Передачай программа.
17.05 — «Инженерный (Михайловский) замок». Телефильм.
17.15 — «Панорама». Информационно - публицистически программа.
18.15 — «Киносерпантин». Дубль 1.
19.45 — России парламентский вестник.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!».
20.15 — «Киносерпантин». Дубль 2.
21.00 — Ха.
21.45 — «Киносерпантин». Дубль 3.

27 ЯНВАРЬ, КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — ТСН.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — «Спортлото» тираж.
9.00 — Iуррехьа.
10.00 — Даьхен ха тIа.
11.00 — Iуйрийнара самукъадоаккха программа.
11.30 — Хьайбай дунен тIа.
12.30 — Музей на Делегатской. Чудеса из бабушкиного сундука.
13.00 — Юртара сахьат.
14.00 — Музыкальни киоск.
14.30 — «Веди» программа.
15.00 — ТСН.
15.15 — Марафон-15.
16.30 — КIиранден променад-концерт. ЦТ-1.
18.10 — Уолта Даснея гойт...
19.00 — Фигурни катани. Европа чемпионат. Хьокхара выступленеш.
21.00 — Ха.
21.45 — «Зимняя вишня». Художественни фильм.
23.00 — В. Леонтьев... «Дай мне уйти с тобой».
00.40 — ТСН.
00.35 — «Однажды в Кусково».
1.30 — «Безымянная звезда». Художественни фильм. 2-гIа сери.
2.35 — «Музыка дождя».

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядка е дIаотта!
8.15 — «НЛО: необъявленный визит». 7-ра передача. 2-гIа дакъа.
9.00 — Дзюдо латарах. СССCР чемпионат.
9.30 — «Илья Эренбург». Документальни фильм.
10.15 — Чемпионат США по баскетболу среди профессионалов. НБА. «Детройт пистонс» — «Чикагобулз».
11.45 — «Плюс одиннадцать». Российски ТВ программа.
14.45 — «Азера оаз». Дунен халкъашта юкъера эстрадни илли конкурс.
16.40 — Хоамаш. Передачай программа.
16.45 — Музыкальни открыткаш.
16.55 — «Дека сан илли» (нохчий меттала).
17.35 — «Возрождение».
18.10 — Шун дехарца. Концерт (гIалгIай меттала).
18.40 — «Браво, артист. Евгений Леонов кхыбараши...».
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Коллаж.
20.20 — Соалозий спорт. Дунен чемпионат. Сигулдера передача.
21.00 — Ха.
21.45 — Авторски телевидени. «Гиннесс - шоу», «Последний писк», «Намедни».
23.30 — РСФСР заслуженни артиста А. Слободеника (фортепиано) концерт.

РАДИОПРОГРАММА

22 ЯНВАРЬ, ШИНАРА

7.30 — «Юртара Iуйренаш».
7.45 — Хоамаш.
7.55, 8.00 — Хаоттам. Ашараш.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30, 9.00 — Халкъа ашараш.
9.15 — ХIаране а массане а гIулакх (гIалгIай меттала).
9.30 — «Къона заманхо» (гIалгIай меттала).
9.50, 10.00 — Наькъа юхьиге. Акционерни общества учредителех лаьца (нохчий меттала).
16.00, 17.00 — Информационно-музыкальни программа. Радиостудера духьалара трансляци (нохчий меттала).
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.20, 18.40 — Ашараш.

23 ЯНВАРЬ, КХАЬРА

7.30 — ЦIи илара духьалара.
7.40 — Хоамаш.
7.55, 8.00 — Хаоттам. Ашараш.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30, 9.00 — Лирически илли концерт.
11.15 — Болхлочоа хетар (гIалгIай меттала).
11.30 — Вовза хье.
11.45, 12.00 — Ашараш.
16.00, 17.00 — Информационно - музыкальни программа. Радиостудера духьалара трансляци (гIалгIай меттала).
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20, 18.40 — «Эздел» (гIалгIай меттала).

24 ЯНВАРЬ, ЕРА

7.30 — Корта бола къамаьл.
7.40 — Хоамаш.
7.55, 8.00 — Хаоттам. Ашараш.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30, 9.00 — «Актера - микрофон» (нохчий меттала).
11.15 — Iалам лорадар — массане гIулакх (нохчий меттала).
11.30 — ТIахьожам боацача боахамий адресаш.
11.45, 12.00 — Грозный Марна а йолаш (гIалгIай меттала).
15.15, 15.30 — Арендатораш болча хьайбай боахаме (гIалгIай меттала).
17.15 — Передачай программа.
17.16 — «Багахбувцама жIовхараш» яхача циклера передача.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30, 19.00 — Халкъа ашараш.

25 ЯНВАРЬ, ПIАЬРАСКА

7.30 — «Юртара Iуйренаш».
7.45, 8.00 — Хоамаш. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — «Къоначар оазаш» (нохчий меттала).
8.50, 9.00 — «ДоттагIал» (гIумкий меттала).
11.15, 12.00 — «Дукха бос бола таланташ».
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — Перестройка: гIулакхаши проблемаши (гIалгIай меттала).
17.31 — «ЦIе сийгаш» (гIалгIай меттала).
17.46 — Ашараш.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — ДIаоал Дудаев Рамзана.

26 ЯНВАРЬ, ШОАТТА

7.30 — «Юртара вахар» (нохчий меттала).
7.45 — Хоамаш.
7.55, 8.00 — Ашараш. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — Дуне цхьан кIирагIа (нохчий меттала).
8.40, 9.00 — Реклама.
10.15 — РадиоладувгIархой хаттараштa жоп лу Нохч-ГIалгIай Республика культура министра А. Киндарова.
10.35 — Реклама.
10.40 — «Поэзе миноташ» (нохчий меттала).
11.00 — «Школьни глобус».
11.30, 12.00 — Оахош хьаду — тхоашта хьаду.
15.15 — Композиторца С. Димаевца вIашагIкхетар. Хьалхара передача.
16.00 — Арендни подряд: гIулакхаши дагадоалларащи (нохчий меттала).
16.15, 17.00 — «Кавказа Iуйренаш» яха радиожурнал.
18.00, 19.00 — «Музыкальни почта».

27 ЯНВАРЬ, КIИРАНДИ

7.30 — Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45, 8.00 — Цун оаха йоахкоа ю сагот а ду (гIалгIай меттала).
8.15, 9.00 — Оаха даькъала дувц.
11.30, 12.00 — КIиранден музыкальни программа.
15.15, 15.30 — «Дешархо» (нохчий меттала).
16.00 — Литературни Нохч-ГIалгIайче.
16.30 — Реклама.
16.40, 17.00 — ГIумкий ашараш.
18.00, 19.00 — «Иллеца доттагIал долчарна». Концерт.

ХЬАМСАРА КИНОХЬЕЖАРАШ!

28 январе денз «Юбилейный» яхача кинотеатре хьагойта доладу дунен кино наггахьа мара нийслуш йоацача произведенс.

«МИХО БИХЬАРАШ»

яха кхо сери йола фильм (США).

Исторически хиннача хIамай леррагIа хьадухьалъоттаду укхаза — доттохадолийта безама а дегабуама а, эздела а эхь довра а, кIалвисара а къонахчала а — хатараш.

Керттерча ролешка ба: Вивьен Ли а Кларс Гейбл а.

Сеансаш йолалу 10.00—14.10—18.20 яьлча.

ХIанз хьалхе а дохкаш да билеташ.

ДухтIадовла йиш я укх телефонегIа: 29-86-48, 29-86-18.

Кинотеатра дирекци.

«Знак Почета» яха орден
Газета 1973 шера еннай

«СВЕТ» Газета Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики, Чечено-Ингушского рескома КПСС,

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92.

Заказ № 169.